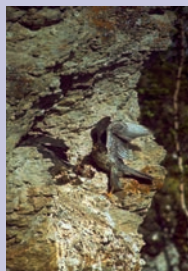

VÅRE
ROVDYR

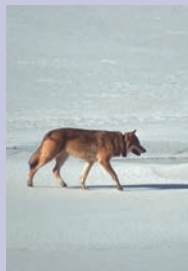
Nr. 2/2004

Årgang 18

Forsidefoto: De første månedene av hekketiden har jaktfalkhannen eneansvaret for matforsyningen. Han pleier å levere ferdigribbede byttedyr – en tilpasning som trolig letter lufttransporten. Her lander den på reirkanten med en rype 26. juni 1967.
Foto: Per J. Tømmeraas.

Baksidefoto: Dødsdømt. En av de voksne ulvene i Koppang-flokken
Foto: Erling Mømb.

Våre Rovdyr

utgis av Foreningen Våre Rovdyr

Adresse
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes

Ansvarlig utgiver
Foreningen Våre Rovdyrs
styre

Redaktør
Yngve Kvebæk
Maridalsveien 225 C
0467 Oslo
22 95 08 66
yk@fvr.no

Redaksjonsmedarbeider
Viggo Ree
vr@fvr.no

Sats & layout
Yngve Kvebæk

Trykk
Stens trykkeri as
Dilling

Opplag
1.800

Web
www.fvr.no

ISSN 0801-4728

Kommentar

34

Side 36
Jaktfalk
på Nord-
kalotten

Side 48
De fire
store på
utstilling

Min mening

52

To ulveskjebner i Norge

56

Debatt

58

Snart ny forvaltningsforskrift

60

Ulvejakt igjen

Så skjedde det igjen. På ny er miljøvernministeren mer opptatt av å gjete sauer enn å ta vare på arts-mangfoldet i den norske naturen.

Fredag 8. oktober ga Knut Arild Hareide fellingstillatelse på en ulv i Koppangreviret. Grunnen var at ulven hadde tatt sau på innmarksbeite, og at faren for flere skader var tilstede. I stedet for å fjerne sauen, sikre innmarka med skikkelig inngjerding eller ta sauen inn for vinteren, velges den enkleste veien - å fjerne ulven.

Det er nesten ubegripelig at en miljøvernminister lar seg styre av en marginal næringsinteresse, som saue-næringen er, framfor å sette en standard for norsk natur- og miljøpolitikk der man i minste kunne slå hegn om de pinlig få ulvene man har i dette landet.

Nå har det seg slik at det er nettopp i de områdene i Stor-Elvdal, Rendalen og Åmot hvor ulven har slått seg ned at vi finner de rike elgområdene. Elg er som kjent ulvens hovedføde. Der det er mye elg, vil man også finne ulven. Miljøvernministerens egen regjering foreslo selv at disse områdene skulle være med i en forvaltningssone bl.a. på denne bakgrunnen. Det ble imidlertid nedstemt i komitébehandlingen i Stortinget hvor f.eks. Ap's Sylvia Brustad sto sterkt på for å begrense ulvens forvaltningssone og dermed ulvens livsrom i Norge. Historien har vist at hver gang en familiegruppe forsvinner eller blir skutt bort i dette området, dukker det opp nye dyr som etablerer seg. Gang på gang skal altså regjering og Storting her ty til geværforvaltning av en utrydningstruet dyreart. Det kommer til å ta seg riktig ille ut i et internasjonalt miljøperspektiv. Som om ulveforvaltningen i Norge ikke er ille nok fra før.

Faren for at det er et alfadyr som blir skutt nå er stor. Forrige gang det ble skutt bort en ulv i Koppangområdet, var det alfahannen som måtte bøte med livet selv om fellingstillatelsen var på et ungdyr. Det førte til at flokken gikk i oppløsning. Utsultede ungvulver oppsøkte gårder og hundegårder på leting etter mat siden det var den avdøde alfahannen som mest trolig var den effektive jegeren av foreldrepåret. Manglende erfaring førte til en desperat jakt etter føde. Så dette er en usedvanlig slett forvaltningsstrategi hvis man vil dempe konflikten.

Pressemeldingen fra MD levner ingen tvil. Til vinteren skal resten av flokken bort «...dersom en slik jakt ikke truer bestandens overlevelse». Men hvem tror på en slik innskutt setning når Hareide tydeligvis har lagt seg flat for sauenæringen.

Arne Flor

Med god utsikt fra verste floget velger jaktfalken et lurvete ravnereir som «barnekammer».
Foto: Per J. Tømmeraas.

2003 ble betegnet som jaktfalkens år. Her presenteres arten av vår fremste forsker på dette feltet.

Jaktfalk på Nordkalotten

Figur 1: Et automatisk kamerasystem har forevige hvilke værproblemer jaktfalken har å stri med når den innleder hekkingen i mars måned. Friluftaktiviteter i nærheten av reirbergene under første del av hekketiden kan lett bli ødeleggende. Foto: Per J. Tømmeraas.

Navngiving

I 1758 gav den svenske taksonomen Carl Linnæus (Linné 1758:88) jaktfalken det nåværende latinske navnet *Falco rusticolus*, «falken som bor på landsbygda». Det offisielle finske navnet, *tunturihaukka*, flytter falken opp i fjellet. Den kvenske befolkningen i Sør-Varanger kalte den tidligere «Ampumahaukka» (Wessel 1905). Fritt oversatt betyr det «falken som flyr som et skudd». Andre folkelige navn tar utgangspunkt i jaktfalkens favorittbytte. «Rip-falk» (Fries 1832), «Rype-Falk» (Anonym 1874a), «Ryphauk» (Hagemann 1884) og «Riefsak-fålle» (Sundevall 1856:210) er ett og samme navn i henholdsvis svensk, norsk, norsk og samisk språkdrakt. Det sistnevnte navnet stammer fra Varangerbotn i Øst-Finmark (jf. Sommerfelt 1861).

«Duoddargoappel-fålle» er et annet samisk lokalnavn brukt i Enontekiö-trakten i Nord-Finland. Direkte oversatt betyr det fjellrøyfalk eller en fjellform av hønsehauk *Accipiter gentilis* (Palmén & Sahlberg 1868). «Ripspenning» (rypesparker) er en svensk oversettelse av et samisk lokalnavn i Kvikkjøkk i Norrland (An Old Bushman 1864:244). Navnet «Blåfot» har trolig sitt opphav innen falkonérsporten, og betegner fotfargen på de ettertraktede ungfuglene (Nilsson 1824:8).

Kongelig jaktfugl

Navnet jaktfalk er felles for Danmark, Sverige og Norge, og gjenspeiler middelalderens lidenskapelige falkejakt. Jaktfalken var den ypperste rovfuglen som ble brukt til denne sporten, og var forbeholdt konger og fyrster (Fleischer 1796:

442). Med unntak av noen bemerkninger i sagalitteraturen, der arten blant annet ble kalt geirfalk, finnes det lite dokumentasjon for at sporten var utbredt i Fennoskandia (Bernström 1981:142). Men de nordiske landene var derimot viktige fangstområder for utenlandske falkefangere. De kjøpte fangstrettighetene ved såkalte kongebrev (Anonym 1788, jf. Tømmeraas 1991a). Fra Falkonergaarden i København ble det sendt fangstskuter først og fremst til Island, der utbyttet for eksempel bare i 1764 ble 210 jaktfalker (Þórðarson 1957:93). Falkefangsten på Nordkalotten (Figur 3) hadde langt mindre omfang og ble stort sett drevet av hollendere i kystnære områder (Hortling 1929–1931:376, Lilienskiöld 1942). Fra Nord-Norge er fangstplasser eller falkeleier omtalt fra Helgeland og Salten i Nordland, Karlsøy, Spenna og

Vanna i Troms, og flere lokaliteter ved Varangerfjorden i Finnmark (Helland 1905:511, Olafsen 1916, Bö 1962, Bratrein 1986). Falkefangsten opphørte på midten eller mot slutten av 1700-tallet. Men selv etter 1858 skal det ha blitt utført falke fra Finnmark (Anonym 1874b).

Eggsamling

Interessen for jaktfalken blomstret opp igjen under den store eggsmalerepoken på 1800-tallet (Figur 4), da folk i Lappland bokstavelig talt gikk mann av huse og samlet verdifulle fugleegg for å holde fattigdommen og nøden på avstand (Wolley 1864, Tømmeraas 1992, 1993). Årlige systematiske plyndringer av jaktfalkreir førte til en nøyaktig kartlegging av hekkplassene, og gode kunnskaper om artens levevis (Davies 1905). På begynnelsen av 1900-tallet ble markedet mett og eggprisene sank. De nyervervede kunnskapene om jaktfalken gikk i glemmeboka etter hvert som de lokale samlerne døde. I vår tid lever minnene om fortidens innsamlinger videre i form av en rekke stedsnavn som inkluderer falkens navn: Falkberget, Falkkeila, Falcheflouget, Fållebakke, Falkeredet, Falkelva, Fållejohka, Falkevann, Fållejåvri, Fållegeadgi, Fålleoave, Fållečorru, Walliwara (jf. Qvigstad 1922).

Artskjenne tegn

Jaktfalken er verdens største falk og har sin utbredelse bare i landene rundt Nordishavet. Taksonomisk sett er den svært komplisert. I standardverket *Handbook of the Birds of the World* betraktes den nå som monotypisk (del Hoyo, Elliott & Sargatal 1994:274). Det vil si at den tidligere underartsinndelingen er forlatt (jf. Glutz

von Blotzheim, Bauer & Bezzel 1971:858). Men samtidig er arten polymorf med hensyn til fargevarianter. Den helt lyse morf, som tidligere gikk under navnet grønlandsfalk *Falco rusticolus candicans*, er funnet hekkende i Skandinavia ved et par anledninger. Lengst nord i Norge er det observert enkelte lyse, atypiske hekkfugler som kan minne om den islandske varietet som tidligere ble benevnt som *Falco rusticolus islandus*.

Typisk for de skandinaviske jaktfalkene er det relativt mørke hodet og den steingrå ryggsiden med mer eller mindre lyse sjatteringer eller tverrbånd. Undersiden er lys med uregelmessige dråper og flekker, som på kroppssidene går over til tverrstriper. Stjerten er sølvgrå med 11–13 mørke tverrbånd (Figur 2). Hos hunnen er de mørke tverrbåndene bredere enn de mellomliggende grå partiene. Hos hannen er det motsatt (Tømmeraas upublisert). Ungfuglens ryggside går i mørkebrunt, mens brystet har kraftige lengdestriper på lys beige bunn, og er til forveksling lik jevngamle vandrefalker *Falco peregrinus* og hønsehauker. Føtter, nebbviker, nebbvokshud og øyevokshud er blågrå hos ungfugler, men gule hos voksne. Mål og vekt hos skandinaviske jaktfalker er angitt i Tabell 1.

Jaktfalken – en vinterfugl

Jaktfalken er ekstremt godt tilpasset kalde områder med snø og vinterkulde (Figur 1 og 7). Den foretrekker fjellheimen og overvintrer lenger nord enn noen annen rovfugl. Karakteristiske vintersitteplasser i berg med store ansamlinger av ekskrementer under et godt overheng, viser at arten er en typisk standfugl. På Nordkalotten må den mestre mørketid og uvær som i perio-

Av Per J. Tømmeraas

Figur 2: I 1831 gjorde billedkunstneren Wilhelm von Wright en reise gjennom Torne Lappmark. I begynnelsen av august skjøt hans reisekamerat denne jaktfalken ved Karesuando. Tegningen er den eldste naturalistiske illustrasjon av en voksen jaktfalkhunn (Fries 1832).

vinterlige omgivelser (Tømmeraas 1989b). Allerede i januar kan den fly byttedyr til reiområdet, og eggene legges omkring første uke av april. Korrekte hekkebiologiske data hos jaktfalken (Tabell 2) ble først klarlagt for vel 20 år siden. Dette viser hvor vanskelig det er å studere en slik «vinterfugl». Temperaturen under hekkingen kan synke under -30°C , og dette understreker hvor sårbar den er.

Hekkeplass

Selv om jaktfalken i Nord-Norge også hekker ved kysten, er den først og fremst knyttet til fjellheimen med nakne vidder og høyereliggende glissen skog. Hekkeplassene ligger ofte i en fjellskjæring eller i en bratt elvedal omkring skoggrensen, godt skjermet mot vær og vind. I høye og eksponerte bergvegger trenger den ekstra beskyttelse, og da velger den noen ganger reir i hulrom eller nisjer. På Finnmarksvidda ligger hekkelokalitene vanligvis under 500 meter over havet, mens den i Sør-Norge er påvist hekkende helt opp i 1450 moh. (Tømmeraas 1994a). Par som hekker i tre er påvist i Lappland og Norrbotten (Figur 5, Wolley 1864:95, Montell 1917), i nyere tid i Trøndelag og dessuten sannsynliggjort i indre strøk av Finnmarksvidda (Tømmeraas 1993, 2003).

Jaktfalken hekker tidlig på året og er ute av stand til å bygge egne kvistreir. Reirtilbudet begrenses derfor til et minimum. I praksis er det bare godt beskyttede reir av ravn *Corvus corax* som tilfredsstillende jaktfalkens krav til reirplass. (Tømmeraas 1990a). I følge et norsk jaktfalkmateriale

der kan hindre matforsyningen. Maten i vinterfjellet begrenser seg stort sett til ryp-er *Lagopus* sps. Den kan også forsyne seg av fangsten til snarefangerne, eller til og med spise av åtsler (Tømmeraas 1989a).

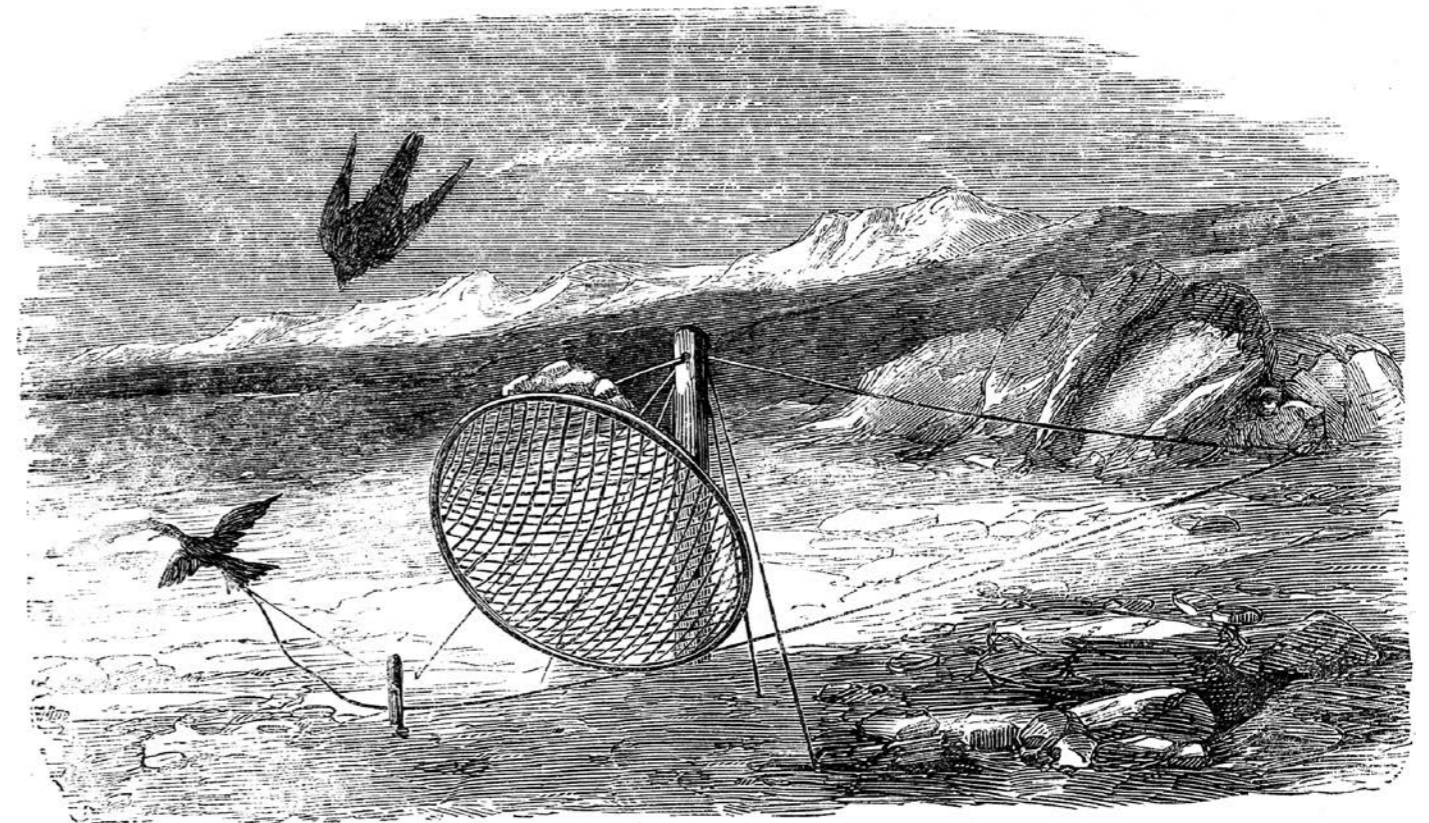
Når falken har inntatt et større måltid, trenger den ikke jakte neste dag. Jaktfalkens leveområder i nordre Fennoskandia er snødekt i åtte av årets måneder, og størstedelen av hekkingen foregår også i

Tabell 1: Mål og vekt på fennoskandiske jaktfalker (Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel 1971:862, Tømmeraas upublisert). Gjennomsnittsverdier er angitt i parentes.

	Hunner	Hanner
Vekt ad.	1570 - 2000 (1740) g	1075 - 1300 (1218) g
Vekt juv.	1128 - 1750 (1492) g	1023 - 1300 (1165) g
Vingelengde juv.	385 - 407 (396) mm	340 - 378 (362) mm
Vingelengde ad.	380 - 410 (396) mm	340 - 373 (357) mm
Stjert ad.	207 - 237 (219) mm	190 - 208 (197) mm
Stjert juv.	210 - 238 (221) mm	192 - 211 (201) mm
Vingespenn	128 - 135 (132) cm	ca 110 - 115 (112) cm

Tabell 2. Hekkebiologiske data hos jaktfalk. Etter Cramp & Simmons (1980:360), Tømmeraas 1989b, upublisert).

Egglegging	ca 1. uke av april
Eggantall	3-4 (5)
Leggeintervall	2,5 døgn
Leggetid: kull med 4 egg	7,5 døgn
Rugestart etter 3. egg	5 døgn
Rugetid	35 døgn
Ungenes reirtid	7 uker
Utflyging - selvstendighet	1,5 måned
Egglegging - utflyging	3 måneder
Egglegging - selvstendighet	4,5 måneder
Mulig førstegangshekking	1 år
Ungeprod. pr. hekkende par	2,6 unger

Figur 3: Falkefangsten på Nordkalotten døde ut for omkring 250 år siden. Tuftene etter virksomheten kan man ennå finne, men sporene etter fangstredskapene er få og mangelfulle. Denne tegningen av en «Gyr-Falcon trap» stammer fra Llewellyn Lloyd (1867: 266).

foregikk 134 av 136 (98,5 %) hekkinger i ravnereir eller kunstige etterlikninger av slike (Tømmeraas 1978, 1990a, 1994b). Vanligvis benyttes fjorårgamle reir, men det hender også at den overtar årets byggverk. Likevel foreligger det flere eksempler på at falkene har stått over hekkingen eller mislyktes på grunn av for dårlige reirtilbud. Dette er klarlagt blant annet gjennom bygging av kunstige reir (Figur 11, Tømmeraas 1991b, 1993). Samtidig hekking i én og samme lokalitet kan avstedkomme hyppige stridigheter mellom falk og ravn. Likevel har de to artene gjennomført vellykket hekking bare ca 10 m fra hverandre. Minste avstand mellom to bebodde jaktfalkreir er målt til 5,7 km. Jaktfalk og vandrefalk har fødd opp 4 unger hver, 5,5 km fra hverandre. Nærmeste vellykkede hekking mellom jaktfalk og kongeørn *Aquila chrysaetos* er målt til 3,3 km. Lengste avstand mellom to alternative jaktfalkreir i én og samme lokalitet var 3,7 km. Et jaktfalkpar flyttet hele 13,2 km og bosatte seg i en tom nabolokalitet. Jaktfalken er en ekstremt stedtro art, og fem av dagens aktive hekkeplasser på Finnmarksvidda var også i bruk for 130–140 år siden. Disse dataene stammer fra rovfuglundørsøkelsene i Alta-Kauto-

keino- og Reisavassdragene (Tømmeraas upublisert).

Trekkvaner

På én hekkeplass i Midt-Norge er det gjennom mange år observert voksne jaktfalker

på mørkeste vinteren (Ingebrigt Kirkvold pers. med., jf. Tømmeraas 1989b). Likevel er ikke alle voksne jaktfalker standfugler. Fra Trøndelagsregionen foreligger det flere vinterfunn av skutte eksemplarer ved byer og i kystområder langt fra kjente hekkelokaliteter (Schjøler 1931:344, jf. Jenning

Figur 4: Studier av gammelt museumsmateriale har gitt verdifull informasjon om jaktfalkens situasjon i Nord-Skandinavia for 150 år siden. Foto: Per J. Tømmeraas.

Figur 5. I nedbørsfattige innlandsområder på Nordkalotten er jaktfalken en sjelden gang funnet hekkende i trær. Disse snart flygedyktige ungene fra Norrland i Nord-Sverige ble fotografert av Ulf Linder i et gammelt ravnereir i 1992.

1972, Tømmeraas 1980, 1988). Den ene var en subadult hunn ringmerket i Härjedalen (Figur 6, Frengen 1982). Gjenfunn i Estland av en annen svensk fugl viste en motsatt trekkretning. Fra Nordkalotten foreligger det også funn som indikerer et tilsvarende vintertrekk av voksne falker ut mot kysten. Hos ungfuglene er denne trenden entydig. Ringmerkede fenno-skandiske individer fra innlandet dukker i august – september opp ved sjøkanten i Nord-Norge (Tømmeraas 1993). Trolig er det en bedre næringstilgang i form av lett tilgjengelige byttedyr som forårsaker trekket. Hvor lenge disse falkene blir ved kysten, er ikke kjent. I det kjente verket *Handbook of the Birds of Europe, the*

Middle East and North Africa har forfatterne feiltolket situasjonen og angitt at jaktfalken trekker bort fra kystområdene av Nord-Norge om vinteren (Cramp & Simmons 1980:354).

Med hensyn til tilbakevending til fødestedet ved kjønnsmoden alder, er det lite som er kjent. Det er imidlertid dokumentert at en hann merket som reirunge på Finnmarksvidda senere etablerte seg i nabolokaliteten og hekket 9 km fra «hjemsplassen».

Næringsvalg og matforbruk

I fjellregionen begrenser byttedyrtilgangen hos jaktfalken seg i store deler av året til

ryper (Figur 8). Hekkebiologiske studier i Norge, Sverige og Finland støtter opp om dette synet (Hagen 1953, Haftorn 1971:158, Pulliainen 1975, Langvatn 1977, Lindberg 1983). Til og med par som hekker ved kysten i nærheten av sjøfuglkolonier, innleder hekkesesongen på rypedielt (Tømmeraas 1994b). Alle disse næringsundersøkelsene gjenspeiler imidlertid hovedsakelig hannens jaktvaner i perioden mars – juni, i den tiden hannfuglen står for mesteparten av matforsyningen. Fra Norge foreligger et upublisert materiale der man i enkelte sesonger forsøkte å følge falkefamilien etter utflyging (Tømmeraas upublisert, jf. Tømmeraas 1991b, Tømmeraas, Johansen & Østlyngen 1994). Straks hunnen begynte å delta i jakten, forandret byttedyrmenyen seg radikalt. Den ensidige rypespesialisten fikk et «nytt ansikt» som kan eksemplifiseres ved følgende arter: røye *Salvelinus alpinus*, stjertand *Anas acuta*, ærfugl *Somateria mollissima*, myrhauk *Circus cyaneus*, fjellvåk *Buteo lagopus*, storfugl (røy) *Tetrao urogallus*, boltit *Charadrius morinellus*, fjelljo *Stercorarius longicaudus*, krykkje *Rissa tridactyla*, gråmåke *Larus argentatus*, rødnebbterne *Sterna paradisaea*, jordugle *Asio flammeus*, haukugle *Surnia ulula*, kråke *Corvus cornix*, rødvingetrost *Turdus iliacus*, lappspurv *Calcarius lapponicus*, hare *Lepus timidus*, lemmen *Lemmus lemmus* og mink *Mustela vison*.

Figur 6 (venstre) Denne 1 år og 9 måneder gamle ringmerkede jaktfalkhunnen fra Härjedalen i Sverige ble funnet skadeskutt og døde 16. februar 1982 på øya Storfosen i Sør-Trøndelag. Falken har en interessant fjærdrakt, da det dreier seg om en subadult fugl med kjent alder. Foto: Otto Frengen.

Figur 7: En vinterstudie i jaktfalkens leveområde er en feltmessig utfordring som krever en nøye avveining mellom tilstedeværelse og forstyrrelse. Foto: Per J. Tømmeraas.

Figur 8: Under tradisjonelle jaktfalkreir kan man enkelte ganger finne en slik «rypekirkegård». Ved denne hekkeplassen på Finnmarksvidda ble det således funnet levninger etter 1213 ryper (Haftorn 1971: 158). Metodikken kan også brukes til å lokalisere forlatte hekkeplasser, der for eksempel reirhylla har falt ned for mange år siden. Foto: Per J. Tømmeraas.

Jaktfalkens omdømme på 1800-tallet kommer tydelig til uttrykk i Robert Colletts karakteristikk: «Paa Grund af den Ødelæggelse, som den Aaret om anretter paa dette vort ædleste Fuglevildt [rypene], burde visselig dens Udryddelse opmuntres» (Anonym 1874b). Slike holdninger stimulerte skuddpremiejakta. Enkelte «autoriteter» blant jegerne forsøkte å anslå hvor mye ryper som ble spist. Anslagene opererer med 330–1200 ryper pr. par pr. år. I enkelte miljøer har disse spekulasjonene hatt gyldighet helt opp til vår tid (Tømmeraas 1994b). Derfor var det interessant å teste antagelsene gjennom kontinuerlige observasjoner av innkomne byttedyr ved reir (Tømmeraas upublisert). Den daglige rasjonen om vinteren ble estimert til 470 g konsumert bytte pr. par. Med utgangspunkt

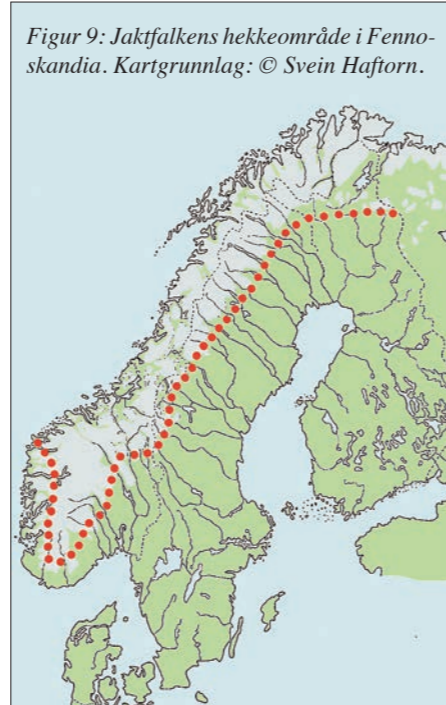
i disse estimatene kan man sannsynliggjøre et årsforbruk på 250 rypeenheter pr. jaktfalkpar, eller et samlet årlig byttekvantum på 210 kg når man i tillegg inkluderer oppfostringen av 4 unger fram til utflytning. Til sammenlikning fortæerte en skadet jaktfalkhunn i løpet av fire vintermåneder gjennomsnittlig 131 g pr. dag.

Utbredelse

På det europeiske kontinentet finnes jaktfalken bare i et belte langs de nordlige kystområdene (Cramp & Simmons 1980: 354, Hagemeyer & Blair 1997:191). I Skandinavia strekker utbredelsesområdet seg fra Finnmarkskysten (71° N) langs fjellkjeden til Setesdalsheiene (58°45'N) i Sør-Norge (Figur 9, Tømmeraas 1994a: 135). I de sørlige fjelltraktene ligger hekkeplassene gjennomgående høyere over havet enn på Nordkalotten. Kysthekkende par er registrert sør til Møre (62°N). Sør grensen i Finland og Sverige ligger ved henholdsvis Pallastunturi (68°15'N) og Kopparbergs län (61°N). Påståtte hekkinger i Turtola (66°30'N) i Finland (Raivio 1910, Montell 1911) og ved Iddefjorden (59°N) i Norge (Anonym 1926), langt sør for det tradisjonelle utbredelsesområdet, synes å bygge på feilinformasjoner eller forvekslinger med vandrefalk.

Bestandsstatus

Med ulike forutsetninger og presisjonsnivå er det gjennom årene lagt fram en hel rekke bestandstall for de fennoskandiske jaktfalkene (Carpelan 1930, B.H.G. 1955, Merikallio 1958, Hagen [1961], 1964, Bengtson, Enemar & Rudebeck 1970, Lindberg 1970, Haftorn 1971, Bijleveld 1974:189, Suetens & Groenendal 1976, Ahlén 1977, Bergmann 1977, Segnestam & Helander 1977, Schei 1980, Nilsson 1981, Saurola 1985, Koskimies 1989, Gjershaug 1991: 191). De fleste av disse anslagene er beheftet med en stor grad av usikkerhet og kan i beste fall karakteriseres som kvalifiserte gjetninger. Problemene oppstår når man bygger videre på disse tallene og forsøker å utlede en bestandsutvikling.

Figur 9: Jaktfalkens hekkeområde i Fennoskandia. Kartgrunnlag: © Svein Haftorn.

De beste estimatene som kan fremskaffes, er gjengitt i Tabell 3. Den totale hekkebestanden av jaktfalk på Nordkalotten ser ut til å ligge et sted mellom 217 og 377 par. Av dette har Finland omkring 12 % av bestanden, Sverige 28 % og Norge 60 %. Bestandsestimatene kompliseres av faktorer som lokalitetsavgrensninger i forhold til alternative hekkeplasser, mislykkede kull, omlagte kull og flytting til ny reirplass, ikke-hekkende par på grunn av næringssvikt eller mangel på egnet reirplass.

Oppdagelsen av et gammelt nordisk jaktfalkmateriale, hovedsakelig i britiske museer, har gitt sikre hekkedata fra Nordkalotten for 140–150 år siden (Tømmeraas 1994b). Ved å lokalisere og kontrollere 31 lokaliteter på indre strøk i grensetraktene mellom Norge, Finland og Sverige, har vi i løpet av 1990-årene kunnet fastslå en bestandsreduksjon på hele 78 %! Fra et oversiktlig og avgrenset område i den samme regionen er den opprinnelige maksimale tettheten estimert til 54–84 km² pr. par. Dagens situasjon er 249 km² pr. hekkende par. I det gode rypeåret 1910 fant David Sjölander (1946) 8 jaktfalkreir

Tabell 3. Bestandsoversikt hos jaktfalk på Nordkalotten i 1998. Materialet bygger på personlige meddelelser fra personer og etater nevnt under kildekolonnen. Tallene i parentes angir maksimumsverdier.

Region	Område	Hekkende par	Kilde
Nord-Finland	Finsk Lappland	20-30 (45)	Pertti Koskimies
Nord-Sverige		60-105	
	Norrbotten	50-80	Berth-Ove Lindström
	Västerbotten	10-25	Peter Lindberg
Nord-Norge		137-199 (227)	
	Finmark	60-81 (86)	Fylkesmannen i Finnmark
	Troms	29-53 (76)	Fylkesmannen i Troms
	Nordland	48-65	Fylkesmannen i Nordland
Nordkalotten		217-334 (377)	

Figur 10: Fjærdrakten hos nordiske jaktfalker kan variere en del. Dette er en voksen hann av tradisjonell grå skandinavisk type. Foto: Per J. Tømmeraas.

og fikk opplysninger om 3 andre i et 2000 km² stort område i Lule lappmark: 182–250 km² pr. par (jf. Jägerskiöld & Kolthoff 1926:163).

Etterstrebelse

Som vi har sett, har jaktfalken i de siste århundrene vært utsatt for en massiv beskatning i form av fangst til falkonérvirksomhet, eggssamling og skuddpremiejakt. Selv om arten har vært totalfredet siden 1926 i Finland, 1955 i Sverige og 1971 i Norge, har det ikke resultert i noen bestandsøkning. Straks jakttrykket opphørte i Norge (jf. Tømmeraas 1980), dukket det opp en ny trussel da utenlandske oppkjøpere oppdaget at det lå store penger i arten ved videresalg av unger til falkonérer og spesielle rovfuglparker. Denne formen for faunakriminalitet har særlig rammet Midt-Norge (Figur 12). Det er ikke kjent i hvor stor grad virksomheten har hatt utløpere til Nordkalotten. Ved å ta i bruk

moderne DNA-analyser og undersøke hvor falkonérfuglene har sitt genetiske opphav, kan man forvente å komme denne illegale trafikken til livs. På grunn av at jaktfalkens levevis er knyttet til fjellheimen, har den stort sett unngått miljøgiftene som tidligere rammet vandrefalken så hardt (Lindberg 1984).

Miljøinngrep

Derimot er det all grunn til å rette søkelyset mot dagens bruk av utmarksområdene som utgjør jaktfalkens leveområder (Tømmeraas 1994b). Fra Finnmarksvidda er det kommet alarmerende meldinger om at over 50 % av lavvegetasjonen er forsvunnet på grunn av overbeiting av rein *Rangifer tarandus* (Johansen & Karlsen 1998). I hvilken grad dette vil påvirke de andre plantearterne som rypene, jaktfalkens primærbytte, er ikke kjent. Et annet stort naturinngrep knyttet til den samme næringen er et nett av reingjerder som

Figur 11: Tidligere trodde man jaktfalken stilte små krav til reirplass, og bare skrapte opp ei grop på ei grasgrodd hylle. Forsøk med kunstige reir har vist at mangel på gode hekkeplasser kan være et stort problem for arten. Foto: Per J. Tømmeraas.

Figur 12: Dette er et autentisk bilde av to personer som raner et jaktfalkreir. De kriminelle ble tatt og fikk sin dom. Foto: Per J. Tømmeraas.

hovedsakelig er bygd i løpet av de siste 15–20 årene (Tømmeraas 1994a, jf. Wessel 1902:63). Sammen med kraftledninger utgjør dette en stor kollisjonsrisiko både for flygende predatorer og byttedyr (jf. Bevanger 1995). Inngrep i terrenget, slik som veibygging og snøscootertraséer, har berørt mange jaktfalklokalteter (jf. Moksnes & Ringen 1978). Par som forstyrres av motorisert ferdsel har en større tendens til å skifte hekkeplass året etter (Platt 1975). En radikal endring i tilgjengeligheten av tidligere uberørte områder forandrer ferdselsbildet og fører erfaringsmessig til større pågang fra sportsfiskere og småviltjegere. Med andre ord øker forstyrrelsene og man får en skjerpet konkurranse om jaktfalkens vinternæring, rypene, en ressurs som nå i mange år har hatt en foruroligende utvikling i enkelte regioner. Et større jakttrykk vil også si flere skadskutte ryper og en økt risiko for blyforgiftning på grunn av predasjon på svekkede byttedyr (Gjershaug 1992).

Friluftsliv

Påskeutfarten til fjellet faller ofte sammen med jaktfalkens etablering og egglegging. Dette er en særlig sårbar periode da folk pleier å oppsøke lune sørvendte bergvegger for å raste og sole seg. Skremmes falken bort fra eggene under slike forhold, kan hekkingen lett mislykkes. En hekestudie viste at falkene frivillig bare lot eggene ligge ubeskyttet i maksimalt 3 minutter (Tømmeraas upublisert). Her gjenstår mye informasjonsarbeid i forhold til ulike grupper av friluftinteresserte. Kull har også gått tapt på grunn av uforvarselig atferd fra folk i utmarkssektoren. Under miljøoppdrag på nysgjerrighet og operert like innpå reirbergene.

Tiltak

På Nordkalotten møter jaktfalken ulike problemer alt etter hvor den er bosatt fra kyst til høyfjell. Arten har et todelt krav med hensyn til leveområde, god nærings-tilgang og en trygg hekkeplass (Figur 11, jf. Tømmeraas 1990b). Den dokumenterte bestandsnedgangen i jaktfalkens kjerneområde de siste 150 årene gjør det viktig å overvåke arten da den også er en velegnet miljøindikator. Videre er det på tide å drøfte næringssituasjonen for falken og vurdere om det bør innføres restriksjoner på rypejakta. I Sverige har dette i noen år vært et debatte tema (Tømmeraas 1994b). Dessuten hadde det vært ønskelig med en mer spesifikk utredning om virkningen av reingjerdene. I utbyggingssaker bør alle naturinngrep sjekkes mot en sentral database over hekkeplasser. Det bør også legges vekt på å utarbeide informasjonsmateriell om denne sårbare, tidlighekkende arten. Kanskje vil en samnordisk film være

et godt utgangspunkt for en slik jaktfalkkampanje?

Pågående undersøkelser

Erfaringsbakgrunnen for denne artikkelen bygger i hovedsak på nesten 40 år med jaktfalkstudier i Nord-Norge (Tømmeraas 1993, jf. Haftorn 1971:157). I perioden 1982–1999 har arbeidet vært knyttet til konsekvensundersøkelsene i forbindelse med kraftutbyggingen i Alta-Kautokeinovassdraget i Finnmark. Følgende emner er berørt i disse undersøkelsene: bestandsovervåking, hekkestudier, bygging av kunstige reir og oppsporing av historiske hekkelokaliteter. I Børgefjellområdet, helt sør i Nordland fylke, har det siden 1973 foregått bestandsundersøkelser på jaktfalken. Disse registreringene inngår i dag i «Program for terrestrisk naturovervåkning» som Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning (NINA-NIKU) gjør på oppdrag for Direktoratet for naturforvaltning.

Det nåværende svenske jaktfalkprosjektet startet opp i 1994 under ledelse av Sveriges Ornitologiska Förening. Prosjektet har vokst og omfatter nå også Västerbottens og Norrbottens län i Nord-Sverige. Undersøkelsene har som målsetting å kartlegge hekkebestand og ungeproduksjon relatert til rypemengde. I Finland arbeides det med å etablere et nasjonalt prosjekt under ledelse av The Finnish Forest and Park Service.

Litteratur

Ahlén, I. 1977. Faunavård. Om bevarande av hotade djurarter i Sverige. Skoghögskolan – Statens naturvårdsverk.

An Old Bushman [Wheelwright, H. W.] 1864. A Spring and Summer in Lapland; with Notes on the Fauna of Luleå Lapmark. Groombridge and Sons, London.

Anonym [Deichman, C.] 1788. Om Falke og Falke-Jagt. Nye Samling af det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 2: [53]–88.

Anonym 1874a. Angaaende Udfærdigelse af Lov om Jagt. Meddelelser fra Norsk Jæger- og Fisker-Forening 4: 4–74.

Anonym [Collett, R.] 1874b. Falkejagten. Folkevennen 23: 195–224.

Anonym 1926. Jagtfalk i Østfold p. 182 i Mindre meddelelser. Norsk Jæger- og Fisker-Forenings Tidsskrift 55: 181–182.

Bengtson, S. A., Enemar, A. & Rudebeck, G. 1970. Förteckning över Sveriges fåglar. Svensk Natur, Stockholm.

Bergmann, G. 1977. Birds of Prey: The Situation in Finland pp. 96–103 in Chancellor, R. D. (ed). World Conference on Birds of Prey, Vienna, 1–3 October, 1975. Report of proceedings. International council for birds preservation.

Bernström, J. 1981. Falkar pp. 142–150 i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid. Vol. 4. Rosenkilde og Bagger.

Bevanger, K. 1995. Reingjerder som dødelighetsfaktor for fugl i Finnmark. NINA Fagrapport 4: 1–32.

B. H. G. 1955. Framställing om fridlysning under häckningstid av duvhök och sparrvhök m. m. Vår Fågelvärld 14: 139.

Bijleveld, M. 1974. Birds of prey in Europe. The Macmillan press Ltd, London & Basingstoke.

Bratrein, H. D. 1986. Falkefangst i Nord-Norge. Ottar Nr. 162, 5: 34–38.

Bö, O. 1962. Falcon catching in Norway. With Emphasis on the Post-Reformation Period. Studia Norvegica No. 11.

Carpelan, J. 1930. Etwas vom Jagdfalken (*Falco r. rusticolus* Linné). Beitr. FortPfl-Biol. Vögel 6: 117–119.

Cramp, S. & Simmons, K. E. L. (eds.) 1980. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Oxford University Press, Oxford, London, New York.

Davies, S. A. 1905. On the Birds of the Upper Muonio River. Ibis Series 9, 5: 67–85.

del Hoyo, L., Elliott, A. & Sargatal, J. eds. 1994. Handbook of the Birds of the World. Vol. 2. New World Vultures to Guineafowl. Lynx Edicions, Barcelona.

Fleischer, E. 1796. Forsøg til en Naturhistorie over Fuglene. Kiøbenhavn.

Frengen, O. 1982. Det skytes fremdeles fredete rovfugler. Trøndersk Natur 9: 64–66.

Fries, [B. F.] 1832. Om Jagt-Falken. Tidskr. Jäg. o. Naturf. 1: 352–363.

Gjershaug, J. O. 1991. Rovfugler pp. 185–191 in Hogstad, O. (ed). Norges Dyr. Cappelen forlag A. S., Oslo.

Gjershaug, J. O. 1992. Blyhagl og rovfugler. Vår Fuglefauna 15: 10–12.

Glutz von Blotzheim, U. N., Bauer, K. M. & Bezzel, E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band. 4. Falconiformes. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.

Haftorn, S. 1971. Norges fugler. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Trondheim.

Hagemann, A. 1884. Lidt Rovdyrstatistik fra Saltdalen. Meddelelser fra Norsk Jæger- og Fisker-Forening 13: 218–225.

Hagemeijer, E. J. M. & Blair, M. J. (eds.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T. & A. D. Poysier, London.

Hagen, Y. 1953. The Gyr-Falcon (*Falco r. rusticolus* L.) in Dovre, Norway. Some breeding records and food studies. Skr. Norske Videnskaps-Akad. Oslo, 1. Mat.-Naturv. Klasse. 1952. No. 4: 1–37.

Hagen, Y. [1961]. Jagtfalken pp. 114–121 in Blædel, N. (ed.) Nordens fugle i farver. Vol. 5. Munksgaard, København.

Hagen, Y. 1964. The situation 1963 of birds of prey and owls in Norway. Report on the Working Conference on Birds of Prey and Owls, Caen. Calvados, Normandy, Friday April – Sunday, 12 April 1964: 109–113.

International council for bird preservation.

Helland, A. 1905. Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens amt. Første del. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Kristiania.

Hortling, I. 1929–1931. Ornitologisk handbok. Helsingfors.

Jenning, W. 1972. Iakttagelser rörande en övervintrande jaktfalk *Falco rusticolus*. Vår Fågelvärld 31: 1–8.

Jägerskiöld, L. A. & Kolthoff, G. 1926. Nordens Fåglar. Albert Bonniers förlag, Stockholm.

Johansen, B. & Karlsen, S. R. 1998. Endringer i lavdekket på Finnmarksvidda. 1987 – 1996 basert på Landsat 5/TMd data. Rapport, NORUT Informasjonsteknologi AS 1998.

Koskimies, P. 1989. Distribution and Numbers of Finnish Breeding Birds. Appendix to Suomen lintuatlas. –SLY:n Lintutieto Oy. Helsinki.

Langvatn, R. 1977. Characteristics and relative occurrence of remnants of prey found at nesting places of Gyrfalcon *Falco rusticolus*. Ornis Scand. 8: 113–125.

Lilienskiöld, [H. H. 1698] 1942. Speculum boreale. Nordnorske samlinger Utgitt av Etnografisk Museum IV. Finnmark omkring 1700. Bind 2, tredje heftet ved O. Solberg.

Lindberg, P. 1970. Bergbranternas fåglar. Sveriges natur, svenska naturskyddsföringens årsbok 1970: 77–89.

Lindberg, P. 1983. Food choice, hunting success and energy expenditure of peregrines *Falco peregrinus* during the breeding season in Sweden, with comparative data on food choice of gyrfalcons *Falco rusticolus*. Dr. thesis University of Göteborg.

Lindberg, P. 1984. Mercury in Feathers of Swedish Gyrfalcons, *Falco rusticolus*, in Relation to Diet. Bull. Environ. Contam. Toxicol. 32: 453–459.

Linné, C. von 1758. Systema Naturæ. Tom. I. Holmiæ.

Lloyd, L. 1867. The Game Birds and Wild Fowl of Sweden and Norway; with an Account of the Seals and Salt-water Fishes of those Countries. Frederick Warne and Co., London.

Merikallio, E. 1958. Finnish Birds. Their distribution and numbers. Fauna Fennica 5. Helsinki – Helsingfors.

Moksnes, A. & Ringen, S. E. 1978. Vurdering av ornitologiske verneverdier og skadevirkninger i forbindelse med planene om tilleggsreguleringer i Neavassdraget, Tydal kommune. K. norske Vidensk. Selsk. Mus. Rapport Zool. Ser. 1978–3.

Montell, J. 1911. Några ord med anledning af uppgiften om jaktfalkens häckande i Turtola. Finsk jakttidning 6: 18–20.

Montell, J. 1917. Fågelfaunaen i Muoino socken och angränsande delar af Enontekis och Kittilä socknar. Acta. Soc. Fauna et Fl. Fenn. 44: 3–259.

Nilsson, S. 1824. Svensk Ornithologi eller Beskrivning öfver Sveriges Foglar. Första Bandet. Lund.

Nilsson, S. G. 1981. De svenska rovfågel-

beståndens storlek. Vår Fågelvärld 40: 249–262.

Olafsen, O. 1916. Falkefangsten i Norge. Historisk tidsskrift, femte række, 3: 337–364.

Platt, J. B. 1975. A study of diurnal raptors that nest on the Yukon North Slope with special emphasis on the behaviour of Gyrfalcons during experimental overflights by aircraft. Arctic Gas. Biological Report Series 30. Chapter II: 1–40.

Palmén, J. A. & Sahlberg, J. R. 1868. Ornithologiska iakttagelser under en resa i Torneå Lappmark år 1867. Not. Soc. Fauna et Fl. Fenn. 9: 235–252.

Pullainen, E. 1975. Choice of prey by a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* during the nesting period in Forest-Lapland. Ornis Fenn. 52: 19–22.

Qvigstad, J. 1922. Navne paa dyr og planter i nordnorske stedsnavne. Tromsø museums årshefter 45: 1–113.

Raivio, A. A. 1910. Ett och hvarje från Nordösterbotten och Lappland. Finsk jakttidning 5: 289–293, 317–320.

Saurola, P. 1985. Finnish birds of prey: status and population changes. Ornis Fennica 62: 62–74.

Schei, P. J. 1981. Prosjekt falk. Rapport 1980. Vår Fuglefauna 4: 205–208.

Schiöler, E. L. 1931. Danmarks Fugle med Henblik paa de i Grønland, paa Færøerne og i Kongeriget Island forekommende arter. Vol. III fuldført af R. Hørring, H. Scheel og Å. Vedel Tåning. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.

Segnestam, M. & Helander, B. 1977. Birds of Prey in Sweden pp. 170–178 in Chancellor, R. D. (ed). World Conference on Birds of Prey, Vienna, 1–3 October, 1975. Report of proceedings. International council for birds preservation.

Sjölander, D. 1946. Zoologiska lapplandsminnen. Sveriges Natur. Årsbok 37: 95–107.

Sommerfelt, S. C. 1861. Fortegnelse over de i Ostfinnmarken iakttagne fugle. Vet. Akad. Öfvers. 18: 67–90.

Sundevall, C. J. 1856. Svenska Foglarna. Stockholm.

Suets, W. & Groenendael, P. V. 1976. Observations au nid du Faucon Gerfaut (*Falco rusticolus*) en Islande. Le Gerfaut 66: 44–61.

Porðarson, B. 1957. Íslenzkir fálkar. Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta. Annar flokkur, I. 5.

Tømmeraas, P. J. 1978. Kunstige reirplasser for jaktfalk *Falco rusticolus* og vandrefalk. Vår Fuglefauna 1: 141–151.

Tømmeraas, P. J. 1980. Falkedrap og praktisering av loven. Vår Fuglefauna 3: 128–131.

Tømmeraas, P. J. 1988. Gyrfalcon *Falco rusticolus* predation on poultry and domestic animals: a review. Dansk Orn. Tidsskr. 82: 109–116.

Tømmeraas, P. J. 1989a. Carrion feeding in the Gyrfalcon *Falco rusticolus*: a review. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 12: 65–77.

Tømmeraas, P. J. 1989b. A time-lapse nest

study of a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* from their arrival at the nesting ledge to the completion of egg-laying. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 12: 52–63.

Tømmeraas, P. J. 1990a. Falkenes reirbygget. Utdrag fra rovfuglstudiene ved Alta-Kautokeino- og Reisavassdragene. Vår Fuglefauna 13: 205–215.

Tømmeraas, P. J. 1990b. Water exposed Gyrfalcon *Falco rusticolus* nests restrict tail feather development of nestlings. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 13: 89–90.

Tømmeraas, P. J. 1991a. Norges første falkeforfatter. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 14: 89–90.

Tømmeraas, P. J. 1991b. Falcker pp. 245–264 in Hogstad, O. (ed). Norges Dyr. Cappelen forlag A. S., Oslo.

Tømmeraas, P. J. 1992. De ukjente lapplands-ornitologene. Nordisk Tidsskrift 6: 561–570.

Tømmeraas, P. J. 1993. The status of Gyrfalcon *Falco rusticolus* research in northern Fennoscandia 1992. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 16: 75–82.

Tømmeraas, P. J. 1994a. Jaktfalk pp. 134–135 in Gjershaug, J. O. et al. (eds.). Norsk fugleatlas, Norsk Ornitologisk Forening.

Tømmeraas, P. J. 1994b. Jaktfalken – ripjägare på vikande front pp. 70–73 in Arnesson Westerdahl, A. (ed.). Beslutet om Småviltjakten. Rapport utgiven av Samediggi Sametinget.

Tømmeraas, P. J. 2003. Jaktfalkens år 2003. Våre Rovdyr 17: [63]–65.

Tømmeraas, P. J., Johansen, K. & Østlyngen, A. 1994. Hen Harrier *Circus cyaneus* found eaten in Gyr Falcon *Falco rusticolus* nest. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 17: 119–120.

Wessel, A. B. 1902. Fra vor grænse mod Rusland. Alb. Cammermeyers forlag, Kristiania.

Wessel, A. B. 1905. Ornithologiske meddelelser fra Sydvaranger. Tromsø Museums Aarshefter 27 (1904): [20]–126+ii.

Wolley, J. 1864. Ootheca Wolleyana: An illustrated catalogue of the collection of birds eggs. Part I. Accipitres. Ed. Newton, A., John van Voorst, Paternoster Row, London.

Forfatterens adresse:

Per J. Tømmeraas
N–7120 Leksvik
Tlf. 74858092

Dette arbeidet ble i sin tid bestilt av Nordkalottrådet.

Stor skandinavisk kunstutstilling i Hedmark

De fire store

Av Yngve Kvebæk

Galleri ORO i Elverum valgte de store rovdyrene som tema for vårens utstilling. Det ble en knallsuksess. Et tjuetall fremtredende kunstnere deltok med verker der de sto fritt i uttrykksmåten. Gallerieier **Odd Rotbakken** ønsket kort og godt å vise fram de fine rovdyrene våre, ikke minst fordi området ligger midt i rovdyrland og temaet er på alles lepper.

Bjørneskulptur skåret ut i tre
Birger Ragnar Nysæther

Urinnvånere – Crossing the border
Jan Petter Bratsberg

Alle avfotograferinger er gjort av artikkelforfatteren

Rundt 90 arbeider varierte betydelig i form og uttrykk. Selv om de fleste var malerier, grafikk og tegninger, var det også innslag av skulptur, tekstil og glass.

Det var også en historisk del som utstillingens initiativtaker og primus motor **Burny Iversen** sto for – med gamle fangsredskaper og illustrasjoner med betydelig patina fra ulike jaktscener. Og ikke minst en samling av kommunevåpen med rovdyrmotiv.

Fylkesordfører Siri Austeng åpnet utstillingen 28. februar ledsaget av musikaliske og verbale innslag.

Vi vier noen sider i dette bladet til en del av de involverte kunstneres verker på utstillingen.

Jerv i vårfuruskog
Viggo Ree

Gaupe i vårvinterskog
Magne Håland

Grafikeren Jon Olav Helle (venstre) i samtale med billedhoggeren Bjørn Sørvang Hansen. Foto: Viggo Ree.

Galleri OROs eier Odd Rotbakken (venstre) og Burny Iversen fra Glåmdalsmuseet på Elverum under åpningen av rovdyrkunstutstillingen den 28.2.2004. Foto: Viggo Ree.

Burny Iversen morer seg over VG-illustratøren Morten Ms humoristiske dyreglimt. Foto: Yngve Kvebæk

Under åpningen underholdt trompeteren Svein Carlsson og cellisten Bjørn Fredriksberg. Foto: Viggo Ree.

Drama i fjellheimen (jerv med hare og fjellrev) Magne Håland

Gallerieier Odd Rotbakken (venstre) sammen med engerdalskunstneren Gunvald Sand og hans samboer Sigrid Eggen. Foto: Viggo Ree.

Sittende bamse Skule Vaksvik

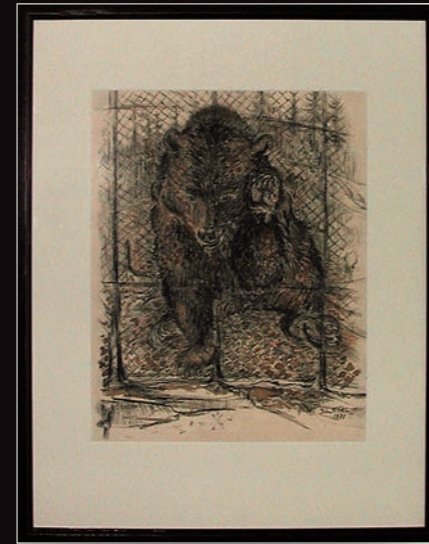
Ulv og sau Hans Normann Dahl

Gaupeportrett Viggo Ree

Spor i snøen Jon Olav Helle

Skogsbjørn Jon F. Ekli (døde i 1989)

Silvervargen Kristina Wrang

Svarta björn – vita snö Ewa Carlsson

Akvareller av Omar Andréen

I hi-hi Kai Hoffstad

Rødhetta Eli Hovdenak

Fløytespillende bjørn Bjørn Sørvang Hansen

Bjørn i regnvåt skog Gunvald Sand

Lars Berge

Lars Berge er førsteamanuensis ved Høgskolen i Nord-Trøndelag, utdannet teolog, dr. art. fra NTNU, vararepresentant til FVRs styre og regionleder for Midt-Norge.

Kirken og ulven

Rovviltmeldingen har skapte store debatter denne våren. Men som vanlig har kirkens røst vært øredøvende fraværende i forsvaret av skaperverket og våre rovdyr. Hvorfor er det slik i en såkalt «kristen» kultur? Hvorfor er forsvaret av skaperverket og rovdyrene så fjernt fra vår såkalte «kristne» kultur?

I mange konservative kirker blir omsorg for natur og dyr sett på som i beste fall uviktig i forhold til «sjelens» frelse, i verste fall som uttrykk for hedenskap. Ikke minst er motstanden mot natur og miljøvern stor i amerikanske fundamentalistiske grupper. Undersøkelser rundt om i verden har vist at bønder, jegere og prestere er de gruppene som verdsetter dyr lavest. Dette inntrykket bekreftes ved en henvendelse FVR gjorde til prestene i Østfold i 2001, der prestene ble oppfordret til å ta opp skaperverket i sine prekener. De aller fleste prestene latterliggjorde henvendelsen, og fungerende biskop ønsket ikke engang å kommentere saken.

I Norge skårer gruppen kirkeaktive høyt når det gjelder miljøvern basert på pietistiske nøysomhetsverdier. Samtidig er herredømmetenkningen og nytteperspektivet på naturen mest utbredt i de lavkirkelige og frikirkelige kretsene. Grunnen til den lave interessen for skaperverket har man ment å finne i bedehusteologien som er en frelses- og omvendelsesteologi basert på den andre trosartikkel. Konklusjon er at Norge ikke utgjør noen oase i en vestlig miljøørken. Nordmenn ligger i virkeligheten dårligere an enn både amerikanere og EU-borgere.

Det var nettopp denne mangelen Kirkenes Verdensråd (KV) ønsket å bôte på da med-

lemskirkene i 1983 satte lys på emnet: Rettferdighet, fred og skaperverkets bevarelse. KV ønsket å mane til respekt for skaperverkets ukrenkelighet. KV slo fast at dyrene ikke bare har instrumentell verdi, men egenverdi som gudskapt. Dette synet omfatter selvsagt ulven og andre rovdyr.

KVs utspill har funnet fint lite gehør i norsk kristelighet. Et hederlig unntak utgjør forhen-værende biskop Erling Utne som i en studie om det bibelske fremtidshåp fra 1988 vektla fredspakten med dyrene og dyrenes status som menneskets medskapninger. Dyrevennlighet og naturbeskyttelse skal prege Guds folk, hevder Utne. Han tegner et bilde av paradiskongen Jesus som dyrenes venn. All naturforakt, naturødeleggelse og naturforsøpling er synd mot skapelsens Gud. Kjærlighet til naturen, dyrevennlighet, dyrebeskyttelse, naturvern og naturforedling er ekte frukter, ikke bare av vår skaperetro, men også vårt forløsningshåp. Frelsen og himmelen, slik denne framtidstilstanden skildres i Bibelen, omfatter det forløste skaperverket med hele sin fylde med planter, mennesker og dyr – rovdyrene inkludert.

Kirkene er kalt til å forsvare skaperverkets mangfold der rovdyrene hører til. Det er en ikke-kristen og gudsbenektende handling å demonisere eller utrydde gudskapte arter som ulv. Kirkens oppgave er å slå vern om skaperverket og tale for at menneskers næring skal drives uten å utarme skaperverket der rovdyr som ulv hører hjemme.

Miljøbevegelsen har lenge ventet på at kirkene skal ta sitt forhold til skaperverket på alvor og gi sitt bidrag til vern av natur, arter og økosystemer. Hittil har man ventet forgyves.

Zoologer og ulver

I 1830- og 40-årenes moderniseringsideologi inntar zoologen og professoren Halvor Rasch en sentral plass. Han er mannen bak de jakt- og viltlovene som Stortinget vedtok i 1845 og 1863. Som del av den økonomiske moderniseringen av Norge måtte alle «unyttige» rovdyr bekjempes, slik at mennesket kunne tvinge alle «nyttige» vesener til å tjene menneskers økonomiske behov. Rovdyrene tilhørte den usiviliserte fortid som en unødvendig etterlevning. Nå skulle mennesket selv overta med en rasjonell og vitenskapelig forvaltning av naturens ressurser.

Det er denne ideologien som lå bak den store roviltkrigen som staten og NJFF gikk sammen om i årene 1910 til 1912. Dette synet har holdt seg bemerkelsesverdig godt i visse jeger- og bondemiljøer like til denne dag. I året 2004 er det nok en zoolog, Lauritz Sømme, som hevder omtrent det samme som Rasch. I følge Sømme må ulven utryddes fordi den angivelig skal true både husdyrhold, kulturlandskapet og menneskets trykkelbehov.

Men tross slike tilbakeslag har det i Norge langsomt vokst fram en verdibasert økologisk bevissthet og forståelse som også har kommet våre rovdyr til gode. Konservator Hjalmar Broch fra Trondheim hadde allerede i 1912 forsvart rovdyrene som en nødvendig del av naturens balanse. Alle arter var nødvendige i naturen. Det fantes ikke «skadelige» eller «nyttige» arter. I 1923 gjorde dr. August Brinkmann fra Bergen Museum seg til talsmann for lignende tanker.

Vanskeligst er det å skape aksept for ulven, som både i Skandinavia og i resten av verden fremdeles blir vurdert som en truet art. Når og ulv, bjørn og andre rovdyr skaper problemer i Norge, skyldes det ikke disse dyrenes eksistens, men det faktum at det i Norge har manglet politisk vilje og mot til å bryte opp den beitestrukturen og driftsformen man har lagt seg til i saueholdet i de årene de store rovdyrene har vært så godt som utryddet i Norge.

Politikerne må ha det motet de hittil har manglet, nemlig mot til å knesette prinsippet om at i naturen har de opprinnelige dyrene første retten, rovdyrene inkludert. Beitebruk basert på menneskeimplanterte husdyr må drives på måter som er forenlig med rovdyrstammer. Det nytter ikke bare å pøse på med enda mer erstatningspenger. Det må endring til, og kanskje ligger nøkkelen i revitaliseringen av gamle driftsformer som gjeting, slik dette gjøres i alle siviliserte land i Europa.

Dyrevern og dyrever, fru Blom

To sauebønder fra Vest-Telemark er tiltalt for grov dyremishandling. Den ene skal ha latt 42 sauer og årslam sulte i hjel. Den andre har ikke brydd seg om forsvarlig stell og foring. Slike tragedier avdekkes fra tid til annen, og vi blir med rette opprørt.

Hvert år slippes det ca. 2 millioner sau på utmarksbeite. I 2002 døde 124.000 sauer og lam på beite. Tallene for 2003 er trolig omtrent like. I 2003 ble 31.000 sauer og lam rovdyrstøttet. 2.319 sauer og lam ble dokumentert drept av rovdyr. Hele 29.444 ble skjønsmessig erstattet. Noen opprøres av at rovdyr dreper og eter et fåtall sauer og lam.

Nær opp under 100.000 sauer og lam dør hvert år som følge av driftsformen. De brekker bein, faller utenfor skrenter, drukner, dør av larve- og insektsangrep etc. Dette kalles «normaltap» og omfattes tydeligvis ikke av dyreverloven. Hvorfor opprøres vi ikke av det?

Lierne kommune i Nord-Trøndelag er en del av kjernemiljøet for bjørn. I Lierne er det de siste årene skutt mange bjørner, ikke minst binner. I disse dager er det nok en gang gitt betinget fellingstillatelse på en bjørn i grensestrøkene mot Sverige. Søknaden bygger på funn av syv – 7 – sauekadavere. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag presiserer at det skal legges vekt på om det i stedet (for felling av bjørn) kan gjennomføres forbyggende tiltak for å begrense skaden. Fylkesmannen vet inderlig godt at det ikke er eller kommer til å bli iverksatt antydning til forbyggende tiltak.

Hvorfor opprøres vi ikke over at sauebønder år etter år krever å få sende sauer og lam rett ut i bjørnemiljøet uten at noen form for forebyggende tiltak er satt i verk? De vet hva som vil skje, og de har hittil i stor grad motsatt seg forebyggende tiltak og driftsendring.

I Nord-Trøndelag viser Fylkesmannens tallmateriale for 2002 at det var 636 sauebruk i fylket med 66 sauer i snitt pr. bruk. Tilskudd totalt pr. bruk var på kr. 113.641, markedsinntektene pr. bruk på kr. 57.692 og driftsover-skuddet pr. bruk var på kr. 28.113. Tallene taler for seg! Dersom sauen ender på slakteriet er verdien i størrelsesordenen 600 til 700 kroner. Som rovdyrstøttet er den samme sauens verdi mellom 2400 og 3000 kroner. Stortinget har vedtatt fortsatt å pøse på med store erstatninger til sauebøndene. Med denne formen for lønnsomhet i norsk sauehold kan ingen vente at dyrever og forbyggende tiltak vil bli satt i høysetet med det første.

Johan Storm Nielsen

Miljøplaner kan få ned tapstallene

Alle gårdsbruk som søker om offentlig tilskudd til jordbruksproduksjonen, skal innen 15. november i år ha utarbeidet miljøplan, hvor en i detalj skal vise at driftsformen tar vare på miljøet.

Lov om dyrever har i år kommet med nye forskrifter for ulike dyreslag, med unntak av sau, som er blitt lovet ferdig før beitesesongen starter i 2005. Det er de lokale landbrukskontorene som står for godkjenning av miljøplanene, som den enkelte gårdbruker selv skal utarbeide. Retningslinjene for dette ble gitt av Statens landbruksforvaltning i forskrift av 15. januar 2003. Dette kan i fremtiden få ned tapstallene for beitedyr.

Miljøplanene er et resultat av ulike holdningsendringer i og utenfor landbruket. Vi får etter hvert større fokus på hvilke kriterier og verdinormer som kommer til uttrykk gjennom gårdsdriften, noe som kan være med på å befeste forståelsen for de store årlige overføringene til landbruket. Verdens handelsorganisasjon (WTO) vil i fremtiden stille større krav om å dreie den offentlige støtten fra produksjonsdrivende (kroner pr. liter og kroner pr. kg) til produksjonsnøytrale slik som ivaretagelse av kulturlandskapet og det biologiske mangfold m.m. Endringene av dyreverlovens forskrifter fra 1. januar 2004 har også betydning for hvordan en del beitedyreiere må endre atferd i fremtiden.

Miljøplanene og de nye forskriftene for dyrehold griper ofte inn i hverandre. Når «storfe holdt uten-dørs skal ha tilsyn minst én gang daglig» i følge § 17 i forskrift om storfehold, vil dette kreve atskillig merarbeid for enkelte brukere som i dag sender ungdyra langt til skogs og til fjells uten muligheter for skikkelig daglig tilsyn. En bør kunne forvente at også saueholdet får klarere og strengere krav om mere omfattende og oftere tilsyn i beiteperioden. Å ta seg en helgetur i ny og ne, for å se etter tusenvis av sau på et fellesbeite, slik som i dag, er i praksis så godt som verdiløst hvis målsettingen er å få ned skadeomfanget. Alt for stor del av tapene oppdages derfor i forbindelse med telling og heimsanking om høsten. Det er vesentlig at det gjennom de bebudete endringene av forskriftene for saueholdet kommer en innskjerpelse på dette området og ikke bare i form av det foreliggende veiledningsheftet som husdyrholderen og landbrukskontoret skal tolke.

Biologisk mangfold i utmarksbeite er på ingen måte noe fremtredende tema i ovennevnte veiledningshefte. Med så omfattende forskning som er foretatt på dette området, burde en forvente at temaet hadde

Johan Storm Nielsen er melkebonde på Snåsa i Nord-Trøndelag og tidligere regionleder i FVR.

blitt vist atskillig større oppmerksomhet. Rovviltproblematikken er ikke nevnt med ett ord. Kanskje motet sviktet?

Noe vesentlig står det likevel. Det gjentas opp til flere ganger at bonden skal innrette driften sin slik at det biologiske mangfoldet ivaretas. Biologisk mangfold defineres som «Mangfold av økosystemer og livsmiljøer – mangfold av arter – genetisk mangfold innenfor artene». Fagre ord som for fremtiden må etterleves både av bøndene og forvaltningen som fører tilsyn. Dette må nok miljøorganisasjonene også føre tilsyn med. Beitebrukerne må for fremtiden derfor innrette driften sin slik at disse forholdene blir innfridd for at de skal få utbetalt de offentlige tilskuddene – ca. 80 kroner pr. kg sauekjøtt.

Fra 2005 får fylkene fritt disponere 400 millioner statlige kroner til å innrette tilskuddsordningene på de miljøutfordringene som er størst i hvert enkel fylke. Dette skal skje i samarbeid med organisasjonenes fylkeslag etter en høringsrunde. En slik fylkesmiljøplan har full anledning til for eksempel å gi et ekstra tilskudd til beitebrukerne, hvis de flytter sauen fra fjell til kulturlandskap og slik demper rovdyrkonflikten. Dette tilskuddet kommer i så fall på toppen av andre tilskudd.

Fellingstillatelsene som er gitt i sommer tyder imidlertid ikke på at beitebrukerne og den offentlige forvaltningen har tatt noe av dette inn over seg enda. Neste år må de derfor følges spesielt nøye med. I verste fall står vi fremfor en lang tolkningsdebatt, og mang en landbruks-sjef og distriktsveterinær skal bli uroet. Konsekvensene av dette bør bli. bli at en ikke kan fortsette med å sende beitedyr, storfe eller sau inn i områder der en erfaringsmessig vet at tapstallene blir store. I hvert fall kan det ikke utløse fellingstillatelse på rovdyra.

I følge § 2 i dyreverloven skal det «farast vel med dyr og takast omsyn til instinkt og naturlig trong hjå dyret så det ikkje kjem i fære for å lida i utrengrsmål».

Økokrim kommenterer

I siste hefte av Økokrims tidsskrift Miljøkrim har konstituert førstestatsadvokat og leder av Økokrims miljøteam Hans Tore Høviskeland en viktig lederartikkel som gjengis her med tillatelse.

Tidligere i år satte NRK Brennpunkt søkelyset på ulovlig ulvejakt. I programmet ble det vist til mer enn tretti tilfeller av ulovlig jakt i Skandinavia. I tillegg skulle 11 ulver ha forsvunnet under tvilsomme omstendigheter. En undersøkelse foretatt av Veterinærhøgskolen viser til 15 kjente tilfeller av ulovlig ulvejakt i Norge.

Det er helt åpenbart at det foregår en ulovlig jakt på ulv i Norge. Den norsk-svenske ulvestammen har stagnert de siste årene. Forskerne har ingen annen forklaring på dette enn en stadig mer omfattende ulvejakt. Representanter fra ulvemotstandsmiljøene er stadig fremme og eksponerer sine holdninger i mediene, bl.a. med påstander om at ulovlig jakt på ulv ikke kan unngås når rovdyret tvinges på bygdene. Slike påstander er blitt hørt med jevne mellomrom de siste 10-15 årene.

De fleste av argumentene som i dag brukes av ulvemotstandere er gjengitt i ØKO-KRIMS skriftserie nr 8, «Faunakriminalitet» fra 1994. Selv om det er ulvemotstanderne i bygdene som roper høyest, er det heldigvis også en rekke lokale personer der som er mot at noen tar loven i sine egne hender og driver med ulovlig ulvejakt.

Norge har gjennom flere internasjonale konvensjoner forpliktet seg til å ta vare på det biologiske mangfoldet og sikre truede arter. På gjeldende rødliste for truede arter i Norge er ulven klassifisert som direkte truet, dvs. en art som står i fare for å dø ut i nærmeste framtid dersom de negative faktorene fortsetter å virke. Illegal beskatning kan få store og uoversiktlige skadevirkninger. For ulv vil for eksempel også avlivning av et lederdyr øke dødelighetsrisikoen for alle dyrene i en familieguppe.

Det er dessverre ikke alle politidistrikter som gir meldinger om ulovlig rovdyrfelling til-strekkelig høy prioritet. Politidistriktene må ta denne form for kriminalitet på alvor, og følge utviklingen i distriktene med aktivt etterret-

ningsarbeid. Ulovlig felling av ulv, eller forsøk på dette, er en alvorlig form for faunakriminalitet som kan falle inn under generalklausulen mot miljøkriminalitet i straffeloven § 152 b med en strafferamme på 6 års fengsel, men dette har hittil ikke vært prøvet for domstolene. Det er imidlertid liten tvil om at det i enkelte tilfeller utøves en organisert virksomhet, slik at straffeloven § 60 a kommer til anvendelse. På et så vanskelig og kontroversielt kriminalitetsområde er det avgjørende for politiets troverdighet at etterforskningen og påtalearbeidet preges av grundighet og integritet.

Av rettspraksis på dette området finnes det kun én avgjørelse fra Høyesterett av interesse. I 2002 forkastet Høyesterett anken til en 62 år gammel mann over straff utmålt av lagmannsretten på 21 dagers ubetinget fengsel for utlegging av et giftåte med formål å avlive ulv. Domfelte var en forholdsviss perifer person i giftutleggingen. Høyesterett uttaler at straffen måtte ha blitt vesentlig strengere om siktedes rolle hadde vært ansett som mer sentral. Høyesterett sier videre at det ikke kan legges noen vekt på at den offisielle ulveforvaltning, vedtatt av våre høyeste politiske myndigheter, til dels er kontroversiell, og at det særlig i ulveområdene synes å være mange motstandere av totalfredningen av dette rovdyret. Førstvoterende i Høyesterett uttalte: «Snarere ser jeg det slik at dette gir en ytterligere grunn til, gjennom en konsekvent og streng straffefølgning, å formidle det vernehensyn som ligger til grunn for ulveforvaltningen». En annen avgjørelse av interesse er Vinger og Odal tingretts dom av 14.6.2002, der to personer ble dømt for å ha lagt ut giftåter i hensikt å ta livet av ulv. Hovedmannen ble idømt ubetinget fengsel i 120 dager.

Miljøteamet vil fremover satse mer på å motarbeide alvorlig faunakriminalitet. Det er således aktuelt at ØKO-KRIM overtar saker eller bistår politidistrikter i saker som gjelder ulovlig jakt på ulv. **Bygdenorge må ikke bli et fristed for organisert faunakriminalitet.**

Ulvetur 2005

FVR arrangerer på nytt ulvetur for medlemmene (se reportasje i Våre Rovdyr 1/2004). Turen går til Storsjøen i Hedmark 26-28. februar 2005. Mer informasjon om bl.a. priser og innkvartering kommer i neste hefte, men du kan allerede nå melde deg på ved å ringe FVR på tlf. 22232389 eller sende epost til fvr@fvr.no.

Koppangulvenes dager talte

Miljøvernminister Knut Arild Hareide levner lite håp for ulvene på Koppangkjølen. Etter noen mindre episoder med tap og påfølgende søknad om fellingstillatelse, kom Miljøverndepartementet med en pressemelding 4. august i år. Der la man til grunn at det i fremtiden ikke skal være ynglende ulv på Koppangkjølen, men at en felling av flokken først ville bli foretatt når reglene for forvaltningen av området og ordningen for lisensjakt er på plass i løpet av høsten 2004. Imidlertid påskyndet departementet dette forløpet etter ny søknad om fellingstillatelse og ga tillatelse til felling av én ulv allerede i oktober. Nedenfor er gjengitt departementets pressemelding fra 8. oktober.

I tråd med de føringene Stortinget har lagt for forvaltningen av ulv, gir Miljøverndepartementet i dag tillatelse til skadefelling av en ulv i områder med sau på innmarksbeite i Rendalen og Stor-Elvdal kommuner. Årsaken er betydelige skader på sau den siste tiden, og faren for nye skader.

Koppangsreviret ligger i hovedsak utenfor det forvaltningsområdet for ynglende ulv som Stortinget fastsatte i mai i år. Det er dokumentert betydelige skader på sau på innmark i Rendalen kommune i høst. Etter at Direktoratet for naturforvaltning avslo søknaden om felling har det oppstått flere nye skadetilfeller, alle på innmark. Miljøverndepartementet mener derfor at det nå er grunnlag for å gi en fellingstillatelse.

Fellingstillatelsen innvilges slik at dyreeierne kan beskytte husdyrene ut oktober måned. I departementets vurdering er det lagt vekt på at faren for nye skader er stor så lenge husdyr fortsatt beiter på innmark. En slik skadefelling vil ikke true bestandens overlevelse.

Fordi formålet med skadefellingen er å legge til rette for at dyreeierne kan beskytte sine husdyr mot nye angrep fra ulv, er skadefellingsområdet begrenset til arealer i tilknytning til innmark, der husdyr enda beiter ute.

Det skal i framtiden ikke være ynglende ulv i dette området. Som Miljøverndepartementet tidligere har varslet vil det til vinteren derfor bli åpnet for lisensjakt på ulv her, dersom en slik jakt ikke truer bestandens overlevelse. Lisensjakt på vinterstid, når det er gode sporingsforhold, skal bidra til at ulv i dette området blir forvaltet i tråd med Stortingets føringer.

Jervesak ankes til høyesterett

Eidsivating lagmannsrett dømte i september i år fire personer fra Vang i Valdres til 30 dagers betinget fengsel for ulovlig jakt på jerv og ulovlig snøscooterkjøring. De ble også fratatt retten til jakt og fangst i to år. En av dem ble fikk inndratt et haglegevær og to fikk delvis inndratt snøscootere. Bakgrunnen var ulovlig jakt på jerv i april 2002. Tre av mennene kom over et jervehi og tilkalte en fjerde person med våpen. Under utgraving av hiet ble jerven skutt og deretter fraktet vekk. En representant fra Statens naturoppsyn oppdaget hva som hadde skjedd og anmeldte forholdet. Mennene fikk nyss om etterforskningen og dumpet jerven i Vangsjøen. Da saken kom opp i tingretten høsten 2003, ble alle frikjent for ulovlig jakt og snøscooterkjøring. En av dem ble dømt for å ha kjørt snøscooter uten skilt. Lagmannsretten snudde altså opp ned på denne dommen, men både aktoratet (Økokrim) og forsvarerne har anket dommen til Høyesterett. Økokrim mener at det her dreier seg om særskilt skjerpene omstendigheter og at straffen er for lav. Dermed ankes både lovanvendelse og straffutmåling. Det er nå Høyesteretts kjæremålsutvalg som skal avgjøre om Høyesterett skal behandle saken.

Stortinget endret regjeringens opplegg

Miljøverndepartementets nye stortingsmelding om rovvilt ble behandlet i Stortinget 13. mai i år. Her ble regjeringens opplegg endret på enkelte vesentlige punkter. For det første ble regjeringens planlagte forvaltningsregioner omgjort fra seks til åtte, samt at grensene skal følge fylkesgrenser. For det andre ble det besluttet at det skulle opprettes et annet og mindre forvaltningsområde for ulv enn det regjeringen la opp til i meldingen. Ikke minst ble det svært mye mindre enn det tidligere forvaltningsområdet. Videre ble regjeringen bedt om å opprette en ordning hvor forvaltningsregionene får en egen pott penger som bl.a. skal fordeles til kommuner med store rovviltbelastninger. Når det gjelder erstatningsordningen skal en betydelig del gis som forhåndsutbetaling for å lokke fram forebyggende tiltak, men i motsetning til regjeringens intensjon skal det fortsatt gis skjønsmessig erstatning for udokumenterte tap. Stortinget reduserte i stor grad også regjeringens forslag i forbindelse med nasjonale bestandsmål slik at målene nå er 3 årlige ynglinger av ulv, 15 av bjørn, 39 av jerv, 65 av gaupe og 800-1200 hekkende par av kongeørn. Interessant er for øvrig at Stortinget slo fast at rovdyrene skal forvaltes på en bærekraftig og økologisk måte.

Riksadvokaten kommenterer

I Våre Rovdyr nr. 3-4/2003 kommenterer redaktøren en klagesak der Foreningen Våre Rovdyr hadde klaget inn statsadvokatens henleggelse av en sak om overtredelse av villtlovens regler om forbud mot felling av fredet vilt. Riksadvokaten tok ikke stilling til om foreningen hadde formell klagerett.

Etter redaktørens mening var dette «en melding helt på kanten av den objektivitet man må forvente av høyeste påtalemyndighet!». Men vi antydte ikke at foreningen, var uten klagerett; vi unnlot simpelthen å ta stilling til spørsmålet fordi det ikke var nødvendig i denne saken. Vi var uansett ikke i tvil om at vi ville vurdere henleggelsen i lys av de argumentene foreningen fremsatte i klagen.

Å avgjøre om en forening har rettslig klageinteresse, krever grundige undersøkelser og vurderinger. At foreningens formål berøres av spørsmålet i saken, er ikke uten videre nok. Skulle vi på prinsipielt grunnlag tatt stilling til spørsmålet om formell klagerett, ville det forsinket avgjørelsen. Både for den anmeldte og for foreningen ville det vært uheldig.

Redaktørens tolkninger av avgjørelsens rekkevidde i forhold til andre dyr finner vi det ikke naturlig å kommentere.

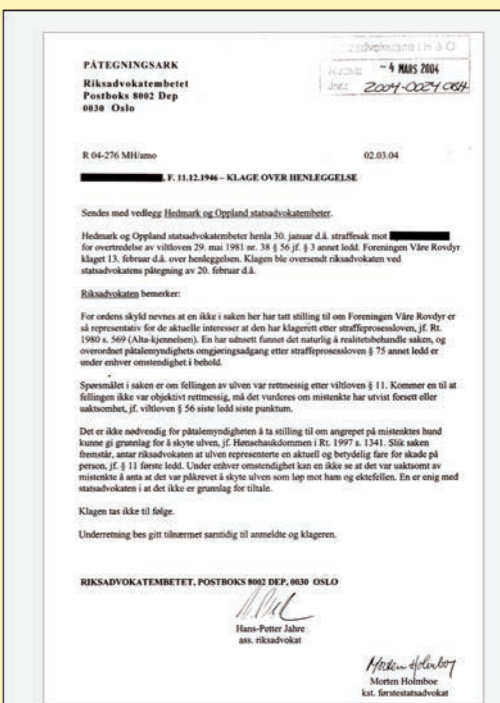
Tor-Aksel Busch
Riksadvokat

Morten Holmboe
Kst. førstestatsadvokat

Sakens bakgrunn

Den 30. oktober 2003 var en mann i 50-årene på elgjakt i Elverum kommune. Med seg hadde han kona og en elghund. Dagen før hadde han sett spor som viste at det kunne være ulv i området. Han valgte å slippe løs hunden på søk og gikk innover i jaktterrenget. Etter en stund så han at hunden kom løpende med en ulv ved siden av seg. Plutselig dukket det opp nok en ulv som slo følge med hunden og den første ulven. Han kalte da til seg hunden som kom bort til dem. De to ulvene stanset opp et øyeblikk. Deretter løp ulvene mot dem og hunden, uten at ulvene virket redde for dem. Da ulvene bare var ca. 30 meter unna, skjøt mistenkte mot den ene ulven. Etter at han hadde skutt den ene ulven løp ulvene fra stedet. Den skutte ulven ble senere funnet død i nærheten. Etter noe om og men kontaktet han politiet og påviste stedet. Saken ble henlagt av statsadvokaten, og vedtaket ble påklaget til Riksadvokaten av foreningen Våre Rovdyr. Henleggelsen ble opprettholdt av Riksadvokaten. Kilde: Økokrim.

Til høyre: Faksimile fra Våre Rovdyr nr. 3-4/2003.

Ulvedrap sak henlagt

Saken om mannen som skjøt lederhunden i Julussa-flokken i Elverum kommune i oktober 2003 ble henlagt etter bevisets stilling. FVR påklaget beslutningen, men Riksadvokaten fant heller ingen grunnlag for tiltale. Vi ser imidlertid også at samme myndighet finner det nødvendig å påpeke at man ikke har tatt stilling til om hvorvidt Foreningen Våre Rovdyr er representativ for de aktuelle interessert i en sak som omhandler felling av et fredet rovdyr (!). Den der kjære Riksadvokat, er en melding helt på kanten av den objektivitet man må forvente av høyeste påtalemyndighet!

Avgjørelsen er trolig et like godt signal til folk som føler en overhengende fare i møte med kyr, hest, elg og ikke minst hunder (f.eks. jakthunder) og hvilke virkemidler man i så fall åpenbart kan ty til for umiddelbart å fjerne denne faren. Det dør og skades folk stadig vekk i dette landet som følge av angrep fra elg eller husdyr. Det er nok å vise til de ca 4000 årlige bittskader fra hund i Norge som nødvendigvis krever behandling hos lege (1 pr. dag i snitt). På den annen side er det ingen beskrivelser av ulv som angivelig har skadet eller drept mennesker i Norge på minst to hundre år! Det er dermed ingen tvil om hva som er farligst. Så når Riksadvokaten sier at ulven representerer en aktuell og betydelig fare, og således at skytteren dermed kunne anta at avlivning var påkrevet, så betyr jo dette at det er i hvert fall et fritt fram å avlive de enda farligere dyrene såfremt man selv antar at situasjonen er farlig. Det vil f.eks. være helt normalt å oppfatte en situasjon som farlig når en fremmed hund kommer løpende mot seg, særlig en større hund. Da er det greit å vite at man har Riksadvokaten i ryggen.

-red.

Over og til venstre: Ulvehannen som ble skutt i Birkenes kommune i Aust-Agder 25. mars 2004. Foto: Arne Flor.

Miljøverndepartementet ga 18. mars 2004 tillatelse til å ta livet av en ulv som oppholdt seg i enkelte kommuner i Aust-Agder. Direktoratet hadde tidligere avslått søknad om felling, men departementet omgjorde altså avslaget. Begrunnelsen var selvsagt faren for fremtidig skade på sau og at felling i dette område ikke vil true bestandens overlevelse. Sistnevnte er dog ikke riktig – bestanden er direkte truet i henhold til den offisielle rødlisten over truede arter og står i fare for å dø ut. Ethvert individ er således helt vesentlig for bestandens overlevelse. Det er ellers verdt å merke seg at fellingstil-latsen ble gitt innenfor daværende ulveforvaltningssone og at det eksisterte kun rundt 15 individer totalt i Norge. Ulven ble skutt i Birkenes kommune litt øst for Gauslå den 25. mars og var en hann. Fellingen utgjorde et foreløpig punktum for ulv på hele Sørlandet og åpenbarte for alle at sauebøndene, som en forsvinnende liten gruppe av befolkningen, i praksis dirigerer rammene for norsk rovviltpolitikk.

—red.

Ulveskjebner i Norge

...ved to av dem

Vil gjøre ulven til nytt blinkskudd for turister

VIL HA ULV: Her er ulven akkurat skutt, og allerede en attraksjon. Ordfører Sigmund Pedersen vil ha ulven utstilt i Froland.

■ Frolands-ordfører Sigmund Pedersen var i jaktlaget som omringet ulven. Nå vil han ha den utstilt så den endelig kan gjøre nytte for seg. På vei til kommunestyremøte i går fikk han nyheten om ulvens død.

■ Den har gjort så mye ugagn her i Froland at vi bør få dra litt nytte av den etter den er skutt, sier han. Men Harald Vestøl kan felle kollegaens ulve-drom. Gråbein ble nemlig skutt i Birkenes... **SIDE 5**

Faksimile fra Agderposten 26. mars 2004. Sørlandsfolket kan endelig felle til ro etter en visstnok nerveoppslitende tid med Birkenes-ulven. Interessant er åpenbaringen om at en død ulv, og ikke levende ulver, skulle fremme turismen.

Bildene til høyre dreier seg om en staselig hannulv som dessverre ble utsatt for en hendelig trafikkulykke i Sørums kommune i Akershus 4. august 2004. Ulven ble fraktet til sitt midlertidige oppholdsted i Oslo av viltforvalter Asle Stokkereit hos Fylkesmannen som på oppfordring ga fotografen tid og mulighet til å feste individet til linsen. Bildene gir godt innblikk i typiske karaktertrekk ved arten. Foto: Yngve Kvebæk.

JA til DN's hekkefuglprosjekt!

Under overskriften "Nei til DN's hekkefuglprosjekt" i "Våre Rovdyr" nr. 1/2004 går Geir S. Andersen i til kraftig angrep på Norsk hekkefuglatlas, og uttrykker i den forbindelse sin bekymring for kongeørna. På vegne av Norsk Ornitologisk Forening (NOF) vil jeg gjerne få påpeke at Andersen tar feil i sin påstand om at vi oppfordrer folk til ikke å legge inn hekkefunn av kongeørn.

Geir S. Andersen refererer til en artikkel om Norsk hekkefuglatlas på NOFs hjemmesider. Det er riktig at det i denne artikkelen går fram at NOF ikke kan oppfordre til å legge inn nøyaktige hekkedata for kongeørn. Artikkelen var skrevet i 2001, og uttrykte NOF sin bekymring for kongeørna den gangen, og til hvordan bestanden ville bli forvaltet. I dag dekker ikke det synet som kommer fram i avsnittet om hva som skal legges inn, NOFs holdning til hvordan foreningen og dens medlemmer bør forholde seg til forvaltningen. Nå skal det samtidig understrekes at å ikke oppfordre til å legge inn nøyaktig data, ikke er det samme som å oppfordre til ikke å legge inn data idet hele tatt. Det kan riktignok forstås slik, om man – som Andersen gjør i sitt innlegg – velger å uttrykke en slik tolkning.

Problemstillingen har fått ny aktualitet etter at kongeørn ble innlemmet i rovdymeldingen. NOFs holdning til hvordan dette skal håndteres har imidlertid endret seg siden 2001. Det henger sammen med at forvaltningen har svært gode muligheter for å gjøre uttak av kongeørn hvis de ønsker det, enten dataene ligger inne på atlasen eller ikke. Der det ikke finnes gode nok data på kongeørn, klarer forvaltningen å skaffe seg disse data når de trenger det. Bare i Porsanger kommune i Finnmark sitter Fylkesmannen med informasjon om 14 kongeørnreir som de har kartlagt gjennom eget feltarbeid. De blir hverken mer eller mindre tilgjengelige for forvaltningen om de legges inn i atlasen.

Dersom forvaltningen ønsker å gjøre uttak av kongeørn, har de allerede de nødvendige data på reir til å kunne gjøre det, eller de skaffer seg dem for formålet. Forskjellen vil være at dersom de legges inn i atlasen, vil dataene også være tilgjengelige for NOF. Det gjelder også for Geir S. Andersen, dersom han eller vi ønsker å protestere på forvaltningsvedtak som fattes. Andersens kampanje mot atlasen hindrer med andre ord NOF fra å få data om forvaltningsmessig relevante arter som f. eks. kongeørn. Det svekker igjen vår posisjon som forvalter av kunnskap om fugler.

Et gammelt ord sier at kunnskap er makt! Nå er det kanskje ikke så mye makt vi er ute etter, som vi er ute etter innflytelse. Det oppnår vi i større grad ved å vise tillit og evne til samarbeide, enn ved å bygge relasjonen til forvaltningen på forutinntatthet og mistillit. Kunnskap gir oss også sikrere holdepunkter den dagen vi finner det nødvendig å protestere, anke og arbeide for å få fattede vedtak omgjort.

For det er blant annet der NOF skal komme inn: Vi skal protestere på det heftigste hvis forvaltningen fatter vedtak om uttak av kongeørn. Og for å kunne gjøre det, er det åpenbart at det kreves åpenhet og enighet, og grunnlagsdata og oversikt, over bestandssituasjonen. Vi kan ikke opprettholde vår troverdighet hvis vi skal operere med annet kunnskapsgrunnlag enn forvaltningen. Det er i hvertfall et svært dårlig utgangspunkt for å kunne kritisere eventuelle vedtak. Derfor oppfordrer vi nå folk til å legge inn data om kongeørn. Det som inntil nylig har stått på NOFs hjemmesider, handler altså om en annen tid.

Imidlertid må folk få gjøre som de vil om de vil legge inn kongeørndata eller ikke. Vi kan ikke tvinge noen til å legge inn data om den ene eller den andre arten, men vi håper jo at så mange som mulig vil ta skrittet inn i fremtiden sammen med oss.

Oppslutningen omkring atlasen har vært gradvis økende for hvert år de siste årene. Oppstarten var treg, og vi skal ikke avskrive at det som kan oppfattes som Andersens kampanje mot atlasen, kan være en av årsakene til det. Med bakgrunn i ovenstående er det vanskelig å forstå en slik negativ holdning til et positivt dugnadsarbeid for å samle inn kunnskaper om den norske fuglefaunanen, som den Andersen legger for dagen. Bekymring for den ene arten, som man mener vil være mest tjent med å holdes utenfor atlasen, vil vi ikke hindre noen i å delta i en saklig diskusjon om den.

Vi regner med at det er Andersens engasjement for naturvernet som ligger bak innlegget hans. De ansatte i NINA, DN og NOF som i sin tid initierte prosjektet, gjorde det for å bidra til å skaffe til veie kunnskap som skulle gjøre oss i stand til å forvalte og verne natur. Det bærer galt av sted dersom vi skal mistenkeliggjøre mennesker som er genuint engasjert på vegne av naturvernet og tillegge dem motiver som de ikke har.

Jann-Oskar Granheim
Styreleder i Norsk Ornitologisk forening

Vi er rovdyr

Essensen av debatten om ulv dreier seg egentlig ikke om ulv, men om menneskets frykt. Sett fra et nøkternt synspunkt er ulven slett ikke så farlig, verken for sauer eller mennesker. Sant nok har noen sauer blitt slaktet av ulver, men sett i forhold til hvilke lidelser sauebøndene ellers lar dyra sine gjennomgå, så er ulven ikke særlig velutviklet som sauemorder. De aller fleste sauer dør fordi de går seg vill i fjellet, brekker bein eller lignende. Hvis saueierne virkelig var bekymret for sauens lidelse, så ville de øyeblikkelig begynne å passe på sauene sine, ansette en gjeter, skaffe en skikkelig gjeterhund, eller en gjet-

erlama, som noen har eksperimentert med. Rovdyr lever av å spise andre dyr. Det mest utviklede av alle rovdyr er selvfølgelig mennesket, som stort sett tar i bruk alle andre levende skapninger som byttedyr, og som samtidig har satt i gang automatisk og fabrikkert oppaling av byttedyr for å stille egen appetitt og eget kjøttbehov.

Er så ulven farlig for mennesket? Det finnes ingen bevis på at vill ulv noen gang har tatt livet av mennesker i Skandinavia, men det foreligger enkelte udokumenterte beretninger og sagn der det seneste tilfellet dreier seg om en jente på Romerike i 1800. I virkeligheten er ulven velorganisert, uhyre intelligent og unngår kamp så lenge det er mulig. Ulven vil nesten alltid velge ut syke og skadede dyr som bytte, og fungerer på den måten som en hjelper til å holde stammen av byttedyr frisk og sterk. Det er flere grunner til at vi frykter ulven så voldsomt at vi fornedrer oss til å skyte den fra helikopter. Den første kan tilskrives en lang tradisjon blant bønder om å ville utslette alt som truer avlingene deres. Vi er i kamp med naturen, og vil tvinge all natur under vår vilje så vi kan nytte og utnytte den. Vi ser på verden og naturen som om den kun er til for mennesket. Denne manglende respekt for naturen og naturens egenverd fører selvfølgelig til at vi driver rovdrift, undertrykker og fjerner oss fra de sidene av oss selv som forbinder oss med naturen. Det er ganske selvsagt at så lenge vi synes noe eller noen er utvalgt fremfor andre, så vil vi fortsette å undertrykke de mindreverdige. Det er enkelt å se hvor dette har ført hen, når tyskere, jøder, muslimer eller amerikanere føler seg utvalgt av Gud og bedre enn andre. Litt vanskeligere å se for mennesket er hvilke fatale konsekvenser det får at mennesket føler seg utvalgt og mer verd enn resten av naturen og bruker naturen som sin slave og samtidig utsletter alt i naturen som kan oppfattes som konkurrenter.

Ulven er på mange måter sivilisert, den greier å kombinere demokrati i ulveflokkene med utvalgelse av de sterkeste og klokkeste som ledere, noe vi mennesker har langt igjen til å mestre. Ulven er av natur lite aggressiv og unngår konflikt og kamp så langt det er mulig, også dette noe vi mennesker har langt igjen til å mestre. Siden ulven på denne måten er høyt utviklet og i stand til å forstå svært mye, er den blitt ett symbol for nettopp det uregjerlige i natu-

ren som mennesket vil tvinge under sin vilje. Vi kunne på mange måter si at mens ulven elsker frihet, så elsker mennesket trygghet, og denne trygghetsnarkomanien har gjort at vi er livredde for de kreftene i og utenfor oss selv som representerer det som utfordrer vår trygghet. Ulven er en vandrer, den holder seg ikke i ro og den er smart til å utnytte situasjonen. Vi kan se likheten mellom ulven og de nomadiske folkeslagene. Menneskeheten, anført av bondestanden, har gjort det nesten umulig for nomadefolk å overleve. Hvorfor? Jo, fordi bønder er avhengig av forutsigbarhet og beregnelighet. De vil gjerde inn jorda, og kunne de sørge for at været var beregnelig, så ville de med stor sannsynlighet gjort det aller meste for å få i stand en slik avtale. Vandrere, som ulver, sigøynere, tatere og andre nomader har alltid vekket frykt i de fastboendes hjerner. Alt skummelt og skremmende er blitt tillagt disse som ikke har anstendighet til å holde seg på ett sted så vi kan få oversikt.

Det er derfor viktig å vite at debatten og diskusjonen rundt ulven egentlig ikke dreier seg om ulv og ulvens farlighet. La oss ta det til det ekstreme og si at en ulv skulle komme til å drepe ett menneske i løpet av de neste 10 årene. Vi burde kanskje heller slutte med bilkjøring, røyking, dykking, slalåmkjøring og nesten alt mulig annet som er mye farligere og mer dødelig for mennesket enn en stamme på 1000 ulver noensinne ville kunne komme til å bli.

Debatten dreier seg om menneskets frykt, og om menneskets rolle i naturen. Er naturen noe vi er utvalgt til å herske over med uinnskrenket egeninteresse? Eller er naturen noe vi er en del av og må lære å respektere og føle oss likeverdige med på en annen måte. Dette vil for mange høres merkelig og overdrevet ut, men hva vi gjør med ulvene dreier seg faktisk ikke om ulver, men om menneskets overlevelse! Vi vet alle hva som skjer med slaver og trelle og undertrykte som har blitt undertrykt og mishandlet og misbrukt lenge nok. Før eller siden reiser de seg til opprør og frigjør seg fra tyrannen. Hva skulle få oss til å tro at den levende naturen er annerledes. Du kan undertrykke en liten del av ett folk ganske lenge. Men hvis hele folket kommer under åket vil opprørets time nærme seg med stormskritt. Noe vi mennesker bør være klar over mens vi legger

stadig større deler av naturen under åket. Vi har mishandlet denne verdens skapninger og naturen så lenge at vi bringer selve naturens eksistensgrunnlag i fare, og dermed vårt eget. Den nødvendige konsekvens av dette kan bli ett av to. Enten så misbruker vi slavene så voldsomt at de sykner hen og dør – det vil si at naturens systemer kollapse, og hvis menneskeheten ikke har noen natur å utnytte, så vil også vi forgå sammen med våre «undersåtter». Den andre muligheten er at selve naturen og naturkreftene i en desperat anstrengelse for å gjenopprette likevekt og balanse søker å fri seg fra det største skadedyret (sett fra naturens ståsted) på jordens overflate – mennesket. Det kan bli en spennende, men særs ubehagelig foreteelse å være med på.

Ulvesaken dreier seg med andre ord om vi ønsker å fortsette å leve på denne jorden uten å være i konstant krig med hverandre og naturen. Det dreier seg om vi vil møte vår frykt og se at naturen ikke er vår slave, men vår likeverdige, og som de andre skapningene og trærnes eldre bror og søster faktisk selv vil tjene på å beskytte, respektere og verne om alt livs rett til eksistens og utfoldelse. Og valget burde være enkelt. Ulven ville vist hva den skulle gjort, hvis den sto foran to veier, hvor den ene var ledet av frykt, mens den andre var ledet av respekt for alt liv. Hvor den ene ledet til tilsynelatende kontroll. Veier som kan sammenlignes med Sharons vei til å få slutt på Palestinakonflikten og Bush vei til å stoppe terrorisme. Hvis du virkelig tror at Sharon og Bush sine veier fører til fred, gjensidig respekt og frihet for mennesker, så for all del – skyt så mange ulver du kan. Utnytt naturressursene til siste smule og se hva som skjer, det sørgelige er at vi andre dessverre er nødt til å være i samme båt som de som tenker slik. For de som tenker at det er respekt, kjærlighet og likeverd som fører mennesker og nasjoner nærmere hverandre i fredelig sameksistens, så se at dette også gjelder naturen og dyrene og selv ulver og haier. Trekk så dine egne konklusjoner og se hva du kan gjøre hvis du har et dypere ønske om at menneskeheten skal fortsette sin eksistens på denne vakre, lille juvelen av en planet.

Per Henrik Gullfoss

FVRs nye t-skjorter

Svarte T-skjorter i bomull med motiver av Viggo Ree. Den ene med gaupeunge og tekst «Ikke skyt moren min!». Den andre med ulv og teksten «Ulven - en naturlig del av norsk fauna».

Gaupe:
Str. S og M

Ulv:
Str. M, L og XL

Pris kr 120 pr. stk. + porto

Romslige størrelser

Bestilles fra Helga Riekeles (FVR i Østfold) via følgende alternativer:

E-post: helgariekeles@hotmail.com
Post: Helga Riekeles, Saltboveien 33, 1560 Larkollen
Tlf.: 69263709 (evt. les inn bestilling på hennes automatiske telefonsvarer). Du mottar så varen sammen med giroblankett.

Foreningen Våre Rovdyr

Ledelse

Leder

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, a 37 01 50 35, mob 48 11 12 35

Sekretær

Randi Haakenaasen, Welhavens gt. 6, 0166 Oslo
p 22 20 56 74

Kasserer

Stig Anderson, Lokesvei 18, 4846 Arendal
p 37 02 36 22, a 37 05 71 95

Øvrige styremedlemmer

Geir Sjøli, Sjøli, 2164 Skogbygda
p 63 90 85 35, mob 41 41 37 12

Christin Valsjø, Peer Gyntsv. 12 B, 2619 Lillehammer
p 61 26 47 72, mob 90 53 95 83

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand,
p 38 04 69 87

Vararepresentanter

Lars J. Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19, mob 95 03 96 35

Tormod V. Burkey, Kongshavn 26, 1367 Snarøya
mob 90 53 95 83

Johnny Eriksen, Major Forbusgt. 10, 1776 Halden
p 69 18 71 10, a 69 30 33 30, mob 92 89 69 51

Erling Mømb, Østagrenda, 2485 Rendalen
p 62 46 82 12, mob 41 61 71 10

Daglig leder og redaktør

Yngve Kvebæk, Maridalsveien 225 C, 0467 Oslo
p 22 95 08 66, mob 91 54 41 91

Medietalsmann

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand,
p 38 04 69 87

Informasjonskonsulent

Viggo Ree, Pamperudbakken, 3530 Røyse
p 32 15 77 15, mob 98 64 57 75, faks 32 15 78 22

Regionleder Midt-Norge

Lars J. Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19, mob 95 03 96 35

Regionleder Sørlandet

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, a 37 01 50 35, mob 48 11 12 35

**FVRs
telefonnummer:**

22232389

Ulvefondet

Konto 2800 10 08317

Foreningens formål

- * arbeide for at alle norske rovpattedyr og rovfugler skal leve i livskraftige bestander
- * arbeide for at også dyreartenes miljø beskyttes mot forringelse og ødeleggelse
- * spre faktaunderlag og saklig informasjon til massemediene og allmennheten, for derved å oppnå større forståelse for rovdynenes rolle i naturen og deres behov for egnete biotoper
- * støtte forskning på våre rovpattedyr og rovfugler
- * arbeide for at det ved jakt på de aktuelle artene skal tas hensyn til:
 - artenes reproduksjonstid
 - ungenes utvikling og avhengighet av foreldrene
 - artenes sosiale struktur og øvrige særtrekk
- * samarbeide med lokale, regionale og nasjonale myndigheter, samt øvrige interesseorganisasjoner for å finne måter å bevare dyr og biotoper på, og finne lempelige løsninger på konflikter som oppstår mellom menneskelige interesser og rovdyr.

2004

Seniormedlem	min. kr 200
Seniormedlem + familiemedlem(mer)	min. kr 250
Juniormedlem (under 18 år)	min. kr 75
Bedriftsmedlem	min. kr 1000

Medlemskap inkluderer 4 hefter/år av tidsskriftet
Våre Rovdyr

Kun abonnement *Våre Rovdyr* kr 200

Konto: 2800 11 12149

Foreningen Våre Rovdyr

Postboks 195
2151 Årnes

E-post: fvr@fvr.no
Tlf.: 22 23 23 89

Web: www.fvr.no

B-blad

Returadresse:
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
N-2151 Årnes

